

A. Gr. α

496

~~Ar. G.~~
~~959 to~~

(Euripides.)

A. gr. a. 796

Queck

D E

EURIPIDIS ELECTRA

DISPUTAVIT

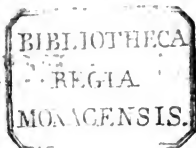
GUST. ADOLPH. QUECK.

**COMMENTATIO IN CERTAMINE LITERARIO CIVIUM
ACADEMIAE IENENSIS DIE II SEPT. MDCCCXLIII
PRAEMIO PRIMARIO PUBLICE ORNATA.**

IENAE

IN COMMISSIS HOCHHAUSENII.

MDCCCXLIV.

Χαλεπὸν μὲν ἄνθρωπον ὄντα μὴ διαμαρτάνειν ἐν πολ-
λοῖς, τὰ μὲν ὅλως ἀγνοήσαντα, τὰ δὲ κακῶς κρίναντα,
τὰ δὲ ἀμελέστερον γράψαντα.

VIRIS PERILLUSTRIBUS

FERDINANDO HANDIO

ET

CAROLO GOETTLINGIO

PRAECEPTORIBUS SUIS AC FAUTORIBUS

**HANC QUALEM CUNQUE COMMENTATIONEM
PII GRATIQUE ANIMI TESTIMONIUM**

D. D. D.

AUCTOR.

CHINESE UNIVERSITY LIBRARY

100-77-11-1010-11-11

CHINESE UNIVERSITY LIBRARY

CHINESE UNIVERSITY LIBRARY

CHINESE UNIVERSITY LIBRARY

PRAEFATIO.

Proposuit die III Septembris a. MDCCCXLII
Amplissimus Philosophorum Ordo Jenensis hanc
quaestionem philologam civibus certamine literario
excutiendam :

*„Tragoedia, quae Electrae nomen habet et
Euripidi poetae adscribitur, non modo cum
tragoedia ejusdem nominis Sophoclea compa-
retur, sed argumentis ex compositione fabulae
et ex genere dicendi et ex testimoniis veterum
scriptorum collectis demonstretur, utrum ea
Euripidi attribuenda sit necne.“*

Animum adduxi ad tractandum hoc argumen-
tum publica auctoritate commendatum viresque meas
quantulascunque tentavi. Commentationem die legi-
bus constituto Amplissimo Ordini, penes quem ejus
rei arbitrium est, tradidi. Neque prorsus frustrata
me esse videtur expectatio; nam panegyri academica
d. II Septembris MDCCCXLIII primario praemio
digna judicata est.

Nunc toto paene anno praeterlapso typis acade-
micis exscripta prodit, nonnullis rebus mutatis et

emendatis, aliis adjectis, aliis deletis. De rebus, quae accesserint, non est cur hic dicam; monere, tantum liceat, magnam commentationis partem utpote paululum alienam et remotiorem, quanquam valde laboriosam, me omisisse, qua totam gentis Agamemnoniae historiam inde a Pelope repetitam enarraveram, et proponere studueram, quae fuerit ante tragicos poetas vulgaris et propria, communi superstitione sancita vel antiquissima auctoritate probata, fabulae species ac forma, quodque tragoediarum huc pertinentium historicum argumentum, deinde, quae vel a poetis vel a rerum scriptoribus aliisve addita, amplificata, mutata et exornata sunt, attuleram. Westrikus in libro saepius infra laudato rem simili modo instituit. Ne igitur acta retractare videar, neve commentationis plagulae numerum lege praescriptum excedant, omissa historica illa parte ad rem ipsam statim transgrediar.

Scrib. Jenae mens. Sext. a. MDCCCXLIV.

Cap. I.

Comparantur inter se Sophoclis et Euripidis Electrae.

§. 1.

Omnes fere de Atridarum gente fabulae partes varie a variis poetis descriptae sunt, inprimis vero a Graecae tragoediae principibus Aeschylo, Sophocle et Euripide. Quotiescunque vero comparatio tragicorum poetarum instituta est, ad eas tragoedias confugerunt VV. DD., in quibus eadem argumenta tractanda sibi elegerunt poetae. „*Peropportune*“, inquit Hermannus ¹⁾, „*ad historiam Graecae tragoediae accidit, ut idem argumentum a tribus nobilissimis poetis et quidem his, in quibus quasi tres aetates tragoediae discretas videmus, tractaretur eaeque fabulae omnes ad nostra tempora superstites essent.*“ Quod factum est ab Aeschylo in Choephoris, a Sophocle et Euripide in tragoediis Electrae nomine inscriptis, quae quidem tres fabulae Clytaemnestrae atque Aegisthi vindictam ab Oreste peractam continent. Quanquam autem a proposito nostro alienum est, in comparanda utraque Electra etiam Choephoros considerare ac perlustrare, tamen hac in re ad Aeschylum respiciendum esse duco si non in iis,

1) Cf. p. VIII. praefat. edit. Electr. Sophocl.

quae ad universae fabulae compositionem singulorumque partium tractationem et inventionem, tamen in iis, quae ad totius fabulae argumentum et materiem attinent. Immo vero manifesta est causa, quae ut in nostra comparatione instituenda Aeschylum omittamus, movere nos possit. Nam Aeschylus in celeberrima illa Orestia totam domus Agamemnoniae cladem inde ab Agamemnone ex bello Trojano reverso et interfecto ad Orestis usque expiationem descripsit; itaque facile intelligitur inter trilogiam et inter singulas fabulas discrimen intercedere; et Choephoris, quae est media trilogiae fabula, in qua pariter atque in Electris Clytaemnestrae et Aegisthi vindicta ab Oreste peracta describitur, non bene separatim et ab Agamemnone antecedente et Eumenidibus subsequentibus discreti considerari et comparari possunt¹⁾. Contra Sophocles et Euripides particulam tantum magnae Atridarum fabulae tractaverunt in Electris, quae nobis comparandae sunt. Nam trilogiae alicujus tragoediae non argumento tantum continuato cohaerent, sed tanquam inter se coeunt, et separatae in scena si actae essent, mancae apparuissent. Sic Agamemnon cum Choephoris per Calchantis vaticinium connectitur atque a Choephoris facilis ad Eumenides paratur transitus per Orestis consilium Delphos fugiendi. De peculiari Orestiae natura atque indole vide *O. Mülleri Eumenid. p. 115; 121; 190—197; Droysenii Aeschyl. I. p. 159. Bodii: Geschichte der dramatischen Dichtkunst der Hellenen etc. Tom. III, p. 223.*

At vero quum primus Aeschylus hanc mate-

1) Cf. Boeckhii libr. de Graecae tragoediae principibus, p. 268.

riem tractasset Homericam traditionem fidissime secutus, Sophocles autem et Euripides tanquam per ejus manus traditam acciperent ejusque vestigiis insisterent, brevem Aeschyleae tragoediae adumbrationem praemittamus necesse esse arbitror, ut quae posteriores susceperint, quae mutaverint, quae prehenderint, perspiciamus.

§. 2.

*Aeschyli Choephororum argumentum*¹⁾.

Cfr. *Westrikii* disput. lit. de Aeschyli Choephoris deque Electra cum Sophoclis tum Euripidis p. 86—107; *Petersen*; de Aeschyli vita et fabulis, p. 170 sq. Hafn. 1816; *Jacobi*, Progr. Gymnas. Lyccensis p. 5; *Gruppe*, Ariadne, p. 1—51; *A. W. Schlegel*, über dramatische Kunst und Literatur, p. I, p. 222—226.

Choephororum scena eadem est quae in Agamemnone fuerat, arx regia, ante eam tumulus Agamemnonis occisi conspicitur. Orestes, qui e Phocide, ubi Strophii tutelae ac fidei traditus erat, Py-lade comite redux atque patris tumulo assistens ardentissimis precibus ad Mercurium missis, mortem patris, quem abscissis comae cincinnis honorat, se ulturum esse spondet. Deinde choro puellarum,

1) Acta est Aeschyli Orestia trilogia (tetralogia) Agamemnonem, Choephoros, Eumenidas (Proteum satyricum) continens Athenis Philocle Archonte Ol. LXXX, II, cf. Argum. sing. tragoed.; Casaubon. de satyr. poes. I, 5, p. 172; Scribitur Choephoris et Choephorae; Blomfieldius Choephoroe, quia sic Latini efferebant Graecarum fabularum titulos in *oi* desinentes. Exemplo sint Adelphoe Terentii ap. Donat. Praef. in Terent. Adelph. cf. Cic. Verr. VI, 8. Facciol. Lex. s. h. v. Ab inferiis, quas Clytaemnestra somno perterrita Electram cum choro virginum Agamemnoni offerre jusserat, haec fabula nomen ducit,

Electra duce, appropinquante secedit earum conspectum fugiens, ut ex iis causam cur venerint et ipse et Pylades in occulto comperiri possit. Chorus libationes manibus affert et lamentationibus querelisque immixtis anxiiisque divinationibus a Clytaemnestra visis somniorum perterrita ad placandas Agamemnonis manes missum se esse pronuntiat. Electra nullo modo potest inducere in animum, ut pro salute hostium iram inferorum precibus sacrificiisque expiet puellasque ad hanc rem serio consultandam provocat, et patris manibus, Mercurio diisque inferis compellatis enixissime precatur, ut Orestes redeat impietatis ultor et vindex, inde libationibus effusis propius accedit ad tumultum. Lacrimis ministrarum ipsiusque et de rege turpiter interfecto ejulatibus effusis inter sacrificia peragenda cinctum in tumultu conspicit et sensim eo ducitur, ut Orestem adesse capillosque ab eo missos vel ibi collocatos esse suspicetur; in quo choro ei assentiente confirmatur conspectis pedum vestigiis in pulvere circum tumultum impressis suisque similibus. Deinde subito ex latebris progreditur Orestes et agnoscendum se offert. Dubitanti vero adhuc sorori tunicam ab ipsa Electra textam monstrat eaque agnoscitur. Qua re Electra summa laetitia afficitur, gaudio exultat et prope insanit. Orestes autem Jovi precatus, ut reliqua ad felicem exitum perducatur, narrat ab Apolline se jussum esse scelestos illos percussores pari modo interimere simulque Furiarum in se aggressionem renuntiat. Sequitur perlonga series canticorum (v. 302—475), deinde colloquium Electrae, Orestis et chori (v. 476—580), quo impia caedes Agamemnonis, turpissima parricidarum vivendi ratio, iniqua liberorum tractatio totiusque stirpis facinora describuntur. Jam invocant Orestes et Electra patris um-

bram deorumque adversus parricidas implorant auxilium; alternatur cum iis chorus eorumque consilia probat ac firmat. Enarrato deinde Clytaemnestrae somnio, quo ad sacrificia instituenda permota sit, congruere illud dicit cum consilio quod ceperit matris interficiendae et pro fausto habet omine, denique de Aegisthi et Clytaemnestrae caede deliberat.

Oreste et Pylade digressis Electra aedes regias intrat et chorus se convertit ad tristes lugubresque querelas, praecipue mulierum audaciam inamabilemque amorem (ἀνέρωτος ἔρως) describit atque exemplis ex historia mythica desumptis confirmat. Jam vestibus mutatis Orestes redit cum Pylade et ad aulam regiam accedens janitorem dominos evocare jubet, ut ipsi audiant nova quaedam, quae nuntiatum venerit. Clytaemnestrae prodeunti narrat, Daulienses se esse et a Strophio itinere obvio nuntium de Orestis morte Argos ferendum accepisse; quo audito Electra etiamsi melius edocta coram Clytaemnestra dolorem et luctum gravissimum simulat, Clytaemnestra vero laetitiam cohibens et suspiciosa hospitio illos excipit honesto; et de his cum Aegistho consultatura abit. Remanens chorus postquam Oresti et Pyladi bene precatus est, nutricem Orestis ad Aegisthum arcessendum missam consolatur monetque ne cum satellitibus illum accedere jubeat; chorus deorum auxilium, ut prosperum successum largiantur, implorat et Orestem opus suum fortiter perficere jubet. Quo cantu finito advenit Aegisthus et quae vera narrentur de Orestis interitu ipse exploraturus domum intrat; paulo post interfecti flebiliter vociferantis ululatus et clamor servi foras prorumpentis audiuntur, a quo Clytaemnestra quid actum sit percunctata jam sibi quoque mortem instare metuit

et securim sibi dari jubet, ut pro virili parte contra filium se defendat. Eam primo aggredi dubitat Orestes, sed a Pylade oraculi commonefactus matrem, quae frustra se defendit, edocet, cur haec sibi peragenda sint eamque post longa diverbia intus pellit, ut eam eodem quo Aegisthum loco trucidet; unde postquam chorus cecinit diem irae venisse domumque Atridarum lustratam esse et homines ut pietatem colant adhortatus familiaeque Agamemnoniae tantarum calamitatum liberationem gratulatus est, cum duobus cadaveribus machina quaedam, quae ἐκκύλημα vel ἐξώστρα vocatur, oculis spectatorum admovetur. Orestes manu tenens tunicam consutam, cujus ope pater quondam occisus erat, jam conturbari se Furiis appropinquantibus sentit, quas chorus de rebus perpetratis laetans non videt. Delphos ut expietur matris caede, habitu supplicis indutum se properaturum esse declarat Orestes, et chorus fabulae finem facit cantu, quo atrociam hujus familiae mala deplorans sollicitè quaerit, quando illa malorum miseriarumque tempestas cessatura et ad placidam quietem perventura sit.

Quibus praemissis jam ad earum fabularum argumenta exponenda transeamus, quarum compactionem suscepimus.

§. 3.

*Sophoclis Electrae argumentum*¹⁾.

Cf. Westrikii l. l. p. 107—120; Schlegelii l. l. p. 126 sqq. Gruppij l. p. 3—36; Rosenbergiij Electra, p. 61 sqq. Jacobii progr. l. p. 10; praeterea cf. Argum. Joach. Camerarii.

Scena est ante regiam Pelopidarum Mycenis (πολύφθορον Πελοπιδῶν δῶμα); ad sinistram par-

1) Quanquam de anno, quo Sophoclis Electra acta

tem lucus Jus, Inachi filiae, et Apollinis forum conspiciuntur, ad dextram Junonis templum. Actio primo mane sub solis ortu incipit.

V. 1—23. Primum Orestes cum Pylade et Paedagogus in scenam progrediuntur. Senex ille postquam patriam terram et urbem monstravit¹⁾ et quae circumjaceant Oresti declaravit, narrat, ex regiis aedibus ante oculos positis Agamemnone interfecto Orestem admodum puerum ab Electra traditum se clam subduxisse, servasse atque educasse, ut aliquando adultus in patriam reversus patris necem ulcisceretur (πατρὶ τιμωρὸς Φόνου); simul vero eum hortatur, ut una cum fidissimo comite Pylade deliberet, quid et quomodo agendum sit; non enim cunctandi esse opportunitatem, ne quis superveniat, antequam certa consilia ceperint:

ἰν' οὐκ ἔτ' ὀκνεῖν καιρὸς, ἀλλ' ἔργων ἀκμή.

V. 23—85. Jam Orestes acerrimo viri grandaevi studio laudato cum eo communicat oraculum ab Apolline acceptum, quo vindictam sumere jussus erat et dolo quidem, non aperta vi:

ἄσκειον αὐτὸν ἀσπίδων τε καὶ στρατοῦ,
δόλοισι κλέψαι χεῖρὸς ἐνδίκους σφαγὰς.

sit, nihil certi statui poterit, tamen praemoneamus necesse opinamur, eam secundum nostram sententiam post Aeschyli Orestiam, quod quidem nemo negavit, et ante Euripidis Electram actam esse, de qua re nuper Gruppianus et qui eum secutus est Bodius dubitationem moverunt. Qua de re infra pluribus agemus.

1) τὸ παλαιὸν Ἄργος, quo et agrum Argivum et urbem Mycenae comprehendi opinatur Hermannus. Id quidem constat, nomen Ἄργος a poetis antiquis modo latiore modo arctiore sensu usurpari, neque semper Argos et Mycenae distingui. Solus Aeschylus nusquam Mycenae nominat omnemque antiquissimarum fabularum sedem Argis ponit.

Cui dei imperato ut satisfaciat, senem aedes ingredi ibique simulare jubet, hospitem se esse Phocensem atque a Phanoteo regiae genti conjunctissimo missum, et nuntiare addito jure jurando, Orestem in ludis Pythicis ex curru delapsum obiisse; ipsum cum Pylade patris tumultu inspecto et libationibus comisque desectis honorato, cum urna aenea in virgultis abscondita reversurum esse dicit, ut major senis narrationi fides addatur. Excusat se deinde ob hunc dolum aliorum virorum sapientium exemplo, denique patria terra salutata diisque indigetibus invocatis precatur, ut scelerum poenas repetere domumque regiam expiare sibi liceat. Jam lugentis cujusdam in domo clamore audito, quem Electrae esse statim suspicatur Orestes, haesitantem maneatne et audiat lamentationes, Paedagogus oraculi commonefacit et ad strenue agendum impellit. Discedunt ad sua quisque negotia persequenda et ex aedibus progreditur Electra.

V. 86—120. Salutat Electra solem matutinum undis emersum et aethera, querelarum suarum testes; deplorat patris dilectissimi cladem suasque calamitates neque unquam lamentari desituram se esse dicit; invocat deos inferos Proserpinam et Mercurium, Aram, aeternae justitiae administram, et Furias ultrices deas, ut scelus foedissimum ulciscantur et Orestem injustitiae vindicem mittant.

V. 120—320. Accedit chorus matronarum Mycenensium provectionis jam aetatis, qui prudenter et moderate vehementissimum Electrae dolorem delinire studet. Prima enim stropha eam adhortatur, ut tandem a lamentationibus et lacrymis desistat et nimio dolori indulgere desinat, quippe quibus patrem ad vitam revocare non possit, suas vero calamitates augeat acerbioresque ac fere intolerabiles reddat. Electra contra semper patris caedem

deploraturam se esse, dolorem suum nunquam dimittere posse et tanquam adamasse aperte dicit, luscinae perpetuo Ityn deplorantis et Niobes matris infelicissimae exemplum secutura. Altera strophæ chorus non soli Electrae dura illa mala toleranda esse exprimit, sed sorores malorum esse socias; Orestem certo rediturum ad scelera puniendos deosque in vindicta peragenda ipsam adiuturos esse. Jam Orestem memorato queritur nimis longam ejus morationem et exponit calamitates propter fratris absentiam perferendas, deque ejus reditu desperare incipit. Sequenti strophæ chorus se convertit ad contemplandum horrificum illud facinus dolo et libidinis intemperantia perpetratum; qua re excitata caedisque magis memor facta diras parricidis imprecatur Electra. Chorus ejus vehementiam lenire conatur dicens, Electram asperitate sua non illis, quibus irata sit, sed sibi ipsi malum parere. Electra respondens atrocibus malis constrictam vi quasi se abripi fatetur, sed nunquam dolorem et lacrimas, gemitus et odium cohibituram esse. Postquam chorus commiseratione ductus ejus consilia se secuturum esse declaravit, Electra longiore oratione nec non placidiore indignationis odiique causas recenset, atque quam miseram et indignam vitam agat, quidque ab Aegistho, qui patris sceptrum sibi arrogaverit, et a matre adultera patiat, exponit; videmus deinde virginem ab asperitate doloris ad lenem de infortunio suo cum amicis colloquium delabentem. Chorus ubi comperit Aegisthum rus abiisse, libere de Orestis reditu sciscitatur et fore ut mox ultor adveniat sperat.

V. 320—505. Procedit Electrae soror Chrysothemis ex aedibus inferias manibus gestans jamque vehemens inter sorores sequitur disceptatio. Reprehendit enim Chrysothemis impetuosum Electrae

dolorem et nimiam iracundiam eamque hortatur, ut dirae fati necessitati cedat; contra Electra sororis timidam mentem et ignaviam exprobrat, de ejus in patrem pietate dubitare videtur eamque vituperat, quod patris immemor matri gratificetur. Declarat deinde Chrysothemis propterea ad moderandum et comprimendum dolorem adhortatam se esse Electram, quippe quo dominorum ira et odium magis incitatum sit et auctum, ut novum malum illi impendens avertat; Aegisthum enim et Clytaemnestram decrevisse, eam nisi lamentari querelasque effundere desinat; in locum conjicere, quo solis luce privata miseriam suam deflere possit. Sed tantum abest, ut instanti hoc periculo conturbetur vel odium in dominos animo conceptum opprimat, ut consilio priori nihil mutato sorori moderationem suadenti fortiter repugnans magis exacerbetur. Chrysothemis sorori quum persuadere nequeat, se discessuram esse ad negotia peragenda dicit. Statim rogat Electra, quo se conversura, cui libationes latura sit. Chrysothemis postquam respondit, a matre se ad patris tumultum mitti, iterum causam, qua mota sit Clytaemnestra, ex Chrysothemide sciscitatur, quae deinde narrat, somnio Clytaemnestram exterritam esse; vidisse enim matrem Agamemnonem inter vivos reversum, sceptrum olim ab ipso gestatum, nunc ab Aegistho surreptum in terram infigentem; ex eo vero sceptro in altitudinem succrevisse germinantem ramum, quo tota regio Mycenensis obumbrata fuerit; his dictis denuo sororem obtestatur, ut caveat neve malum sibi paret. Rogat Electra sororem, ne Clytaemnestrae jussa perficiat, neve pro matre impia piacula ferat; immo eam monet, ut suas ipsiusque comas praecidat easque patri offerat atque eum oret, ut ex inferis opem sibi mittat et Orestem sceleris ultorem reducat. Chrysothemis enixissimis pre-

cibus implorata atque ab ipso choro ut id faciat monita sorori se obtemperaturam esse pollicetur atque ad patris tumulum proficiscitur. Chorus cum Electra remanens, his auditis, si quae sit divinationis et sapientiae fides, ex somnio illo conjicit, Justitiam mox adventuram esse ad puniendam ignominiam genti Agamemnoniae illatam, nec longius moraturas esse Furias scelestos illos persequentes contendit; postremo vero saevientes in domum regiam calamitates inde a Pelopis certamine repetens deplorat.

V. 506-649. Procedit ex aedibus Clytaemnestra, comitante famula fruges ferente, quas Apollini sacraret. Statim reprehendit Electram, quod Aegistho absente, a quo semper coerceatur, foras egressa matrem conviciis laceret coramque populo de ejus impietate ac superbia conqueratur. Querelarum et maledictorum praetextus quum non alius sit nisi Agamemnonis nex a se perpetrata, confitetur eam a se commissam esse suumque facinus defendit. Agamemnonem enim Graecis et fratri Menelao gratificantem, non vero pietatis vel amoris leges observantem Aulide suam ipsius filiam mactasse, quum potius unus ex Menelai filiis morti offerri debuisset, cujus gratia expeditio suscepta esset; hanc igitur satis magnam sibi causam fuisse mariti conjugales leges violantis interficiendi. Electra deinde, venia libere quae sentiat eloquendi impetrata, matrem non jure quodam adjutam, sed contra omne jus et fas adulteri illecebris et irritamentis ad scelus illam motam esse dicit; Agamemnonem in filia immolanda ab omni culpa liberum esse, qui quum in Dianae luco oblectationis causa venatus, cervam sacram jaculatus superbiusque in deam locutus esset, pro cerva ejus filiam postulasse deam; quo sacrificio non peracto exercitum neque domum reverti neque Ilium

pergere potuisse; nec sponte ac libenter, sed invitum diuque repugnantem et vi denique coactum patrem filiam immolasse. Memorat deinde in majorem semper iracundiam et odium abrepta turpem matris cum Aegistho adultero scelerisque socio vitam et superbiam ac duritiam in legitimos liberos, nec Orestis obliviscitur, quem ipsa seposuerit atque ultorem educaverit. Clytaemnestra ob filiae intemperantiam et audaciam irata poenas virgini, simulatque Aegisthus redierit, solvendas minatur eamque reprehendit, quod intereadum rem divinam factura sit, lingua non faverit¹⁾.

Deinde ab Electra se avertens famulam fruges Apollini offerendas arae imponere jubet, ad quam accedens Apollinem tacitis votis invocat (aperte enim loqui propter Electram adstantem non audet), ut si somnia, quibus pertimefacta sit, propitia sint, feliciem praebeat eventum, sin minus, omnes calamitates a se averuncet et ad inimicos transferat.

V. 650—794. Accedit jam senex ille, qui Orestem educaverat et in patriam reduxerat, sciiscitans ex choro, quae sit regia domus. Quum domum e regione positam arcem Aegisthi mulieremque adstantem Clytaemnestram esse comperisset, a Phanoteo Phocensi missum se venire declarat, ut Orestis mortem nuntiet. Tristissimo hoc casu nuntiato lamentatur Electra animumque abjicit. Senex deinde Clytaemnestrae hortatu copiosa oratione certaminumque Pythicorum splendida descriptione rationem, qua vitam amiserit Orestes, exponit: eum, quinquies palma reportata in stadio et pentathlo,

1) Fugiebant enim in sacrificiis omnem tristitiam, ominis causa, veteres. Itaque et jubebantur omnes, qui aderant, favere ore seu linguis, i. e. εὐφημεῖν, bona verba fari.

die sequenti in cursu equorum equo flectente in extremam columnam impigisse, loris implicatum de curru cecidisse et ab equis tractum esse; qua re commota Clytaemnestra et fluctuans inter dolorem et laetitiam, tandem vero periculum non amplius imminere et Electrae spem evanuisse laetans lacrimantem Electram increpat, senem benigno hospitio excipit et in aedes abducit.

V. 794—859. Electra maximo dolore depressa, matris impunitate et insolenti laetitia exacerbata, patre orbata, ab amicis deserta, ab infestis dominis male tractata et tanquam serva habitata, fratre denique, in quo summa ejus spes posita erat, mortuo, animum despondet, vitamque ipsius pro nihilo ducens ad fores prostrata luctu tabescere constituit, ne cum istis vitam degere cogatur, quos summo odio persequatur. Benigne eam alloquitur chorus consolaturus, sed non patitur luctum suum compesci in extrema rerum desperatione. Nihil ominis omittit chorus consolationem suam eamque Amphiarai exemplo docere conatur, etiam mortuos beatos esse. Sed omnem spem Oreste mortuo abjicit, qui scelerum vindex rediturus erat, deplorat dirum ejus et miserabilem interitum et queritur, ne sepulturae quidem honoribus eum prosequi ipsi licuisse.

V. 859—1047. Redit a patris tumulo Chrysothemis laetissimum nuntium afferens, Orestem adesse. Electrae sororis inscitiam deploranti narrat deinde, se in tumulo recentis lactis libationes, urnam floribus sertisque ornata et cincinnum in summo tumulo collocatum invenisse statimque suspicatum esse, ab Oreste illa vel missa vel imposita esse; monet propterea Electram, ut animum dejectum erigat. Sed cum sorore communicat nuntium tristissimum a teste oculato allatum, Orestem vita de-

functum esse; hortatur deinde timidam sororem, ut secum ipsa vindicandi munus suscipiat et Agamemnonis interfectores occidat, quum mortuo Oreste nemo superstes sit, qui justas poenas ab Aegistho et Clytaemnestra repetat, eamque ad suas partes perducere studet describenda mala vitae suae conditione, magnam prosperi successus fortunam et summam apud posteros famam ac gloriam pro- tendens. Sed plane consilium tam temerarium re- jicit Chrysothemis, atque imbecilles mulieris vires, hostium potestatem in dies crescentem, majores mi- serias inde oriundas recenset illamque a proposito detertere conatur. Post diverbium, quo altera al- teri ignaviam et timiditatem, altera temeritatem et imprudentiam exprobrat, Chrysothemis, quum so- rorem movere non possit, in aedes revertitur.

Chorus cantico sequenti inde a versu 1047 usque ad v. 1086 primum Chrysothemidis tanquam patris immemoris impietatem leviter perstringit, so- rorumque in officio peragendo discordiam et Ele- ctrae sortem durissimam conqueritur, animi vero ejus strenuitatem et ulciscendi studium collaudat. Nam hac animi sententia, ait, calamitates quales- cunque perferre nomenque nobilissimum sibi pa- rare, et justo proposito deorumque ope confisam fati atrocitati repugnaturam esse Electram.

V. 1086—1161. Adveniunt Orestes et Pyla- des fratris mortui cinerem in aenea urna afferentes, et a Strophio se missos esse coram Electra di- cunt¹⁾. Quae quum manifesto hoc testimonio in- telligat, totam suam spem deletam omnemque suam et paternae gentis salutem amissam esse, urnam in manus ut sibi tradant orat, ut deplorare possit sor-

1) Cf. *Bothii* ed. *Elect. Soph.* ad v. 1046.

tem atrocissimam. Sequuntur jam „*querelae illae ab omni aevo celebratae, quas ad urnam fratris Electra fundit, ita ad naturae veritatem expressae, ut artis cogitatio, si forte incidat, ingrata nobis atque impia fere videatur.*“¹⁾.

V. 1162—1317. Orestes sororis lamentationibus commotus ipsisque ejus verbis certior factus, Orestem se esse fatetur et Electrae incredulae adhuc et dubitanti patris sigillo demonstrato agnoscendum se praebet. Electra doloribus paulo ante depressa summa nunc laetitia exultat; Orestes eam compescens monet, ut omnibus inutilibus verbis missis propositum suum exsequendum curet rogatque sororem, ut secum communicet, quae in re perpetranda scire necesse habeat; respondet Electra, Aegisthum rus profectum, matrem vero in aedibus esse.

V. 1318—1503. Intervenit senex, qui incautos et nimiae laetitiae indulgentes vehementer increpat eosque monet, ut tempus opportunum observent. Agnoscit Electra senem, fidissimum quondam servum, cui fratrem educandum tradiderat. Senex iterum hortatur, ne amplius cunctentur, quum Clytaemnestra sola domi sit, Orestes cum Pylade aedes ingreditur, quos mox Apollinis ope implorata Electra sequitur; post chori autem canticum, quo vindictae diem illuxisse significat, in scenam redit, ut Aegisthi reditum observet, matronisque viros ad vindictam exsequendam se parare nuntiat. Mox audiuntur in domo Clytaemnestrae perterrefactae

1) Cf. Limburg Brouweri libr. de Sophocle tragico, p. 160. Ad vim vero tragicam horum versuum bene exprimendam miserationemque excitandam Polonum histrionem filii sui ossa in urna sibi protulisse fabula narrat.

vociferationes et deprecationes caesaeque ululatus et gemitus; Electra fratrem ad caedem perficiendam excitat. Excedit cum comitibus Orestes mortemque Clytaemnestrae nuntiat; quum vero chorus Aegisthum appropinquantem conspiciat, intus redeunt.

Aegisthus contumeliose Electram compellans interrogat, ubinam sint hospites, quos nuntium de Orestis morte attulisse audierit. Eos in aedibus esse respondet Electra, et defuncti manifesta signa conspici posse; ille deinde cadaver Orestis adferri omnibusque Mycenensibus ostendi jubet. Apertis foribus simili machina atque in Choephoris promovetur cadaver velis tectum, quod Orestis esse arbitratur Aegisthus. Velis sublatis Clytaemnestram agnoscit seque in Orestis insidias incidisse videt; quem Orestes, ne amplius sese defendere ipsi liceat, in aedes abripit eodemque eum loco, quo ille Agamemnonem interfecerat, obtruncat.

Finem tragoediae imponit chorus dicens: multas tolerandas fuisse calamitates Atridarum genti, priusquam libertatem recuperaverit.

§. 4.

Argumentum Electrae Euripidis.

Cf. *Grappii* Ariad. p. 455 sqq. *Schlegelii* l. 1. p. 243 sqq. *Westrikii* disp. p. 120 sqq. *Jacobii* Progr. p. 13. Adde argumentum Petri Victorii.

Scena fabulae Euripideae est procul ab urbe Argis in finibus regni Argivi constituta; in loco edito conspicitur domus agrestis et humilis. Praeter personas, quae in Sophoclea fabula jam inveniebantur, hic operarius quidam Mycenensis et Dioscuri additi sunt. Chorus constat ex mulieribus rusticis.

Fungitur prologi vicibus (v. 1—53) rusticus quidam, qui terra Argiva Inachoque flumine invocato tristissimum Agamemnonis fatum post ex-

cidium Trojae narrat: eum enim occisum, liberos aegre servatos esse; a sene paedagogo Orestem filiolum subductum Strophioque Phocensi traditum esse; Electram primum in patriis aedibus habitasse, quum vero multi proci iique nobilissimi eam uxorem ducere cupiissent, ab Aegistho timente, ne ejus liberi aliquando Agamemnonis ultores existerent, nulli desponsam fuisse; adeo interficere eam voluisse Aegisthum, matris vero Clytaemnestrae liberorum necem repudiantis precibus servatam sibi, homini egeno, quanquam haud ignobili loco orto, in matrimonium traditam esse. Se vero Electram (deam Cypriam testem invocat) intactam habere absque ejus concubitu abstinere, ne regiam gentem contaminet veritus neve Orestes aliquando re-
dux indignarum nuptiarum poenas repetat.

V. 54—81. Procedit sub diluculum ex domo rustica Electra vas aquarium in capite ferens, ut aquam hauriat, nocti ac sideribus Aegisthi matrisque insolentiam ac duritiem nuntiat suasque miseras conqueritur. Deprecante deinde rustico, ne labores subeat, quibus non assueta sit, ob amicum ejus animum domestica munera perpetrare eumque quocunque modo sublevare se debere dicit. Discedunt haec ad aquam hauriendam, ille ad agros aratro exercendos.

V. 82—III. Prodeunt interim in scenam Orestes et Pylades cum famulis nonnullis. Orestes, Pyladis spectata fide laudata, communicat cum eo, quid fecerit quidque facturus sit. Narrat igitur se ab oraculo Delphico, nemine conscio, in hanc terram, ut sua manu supplicium sumat, missum esse, jam proxima nocte patris sepulcrum lacrimis sectisque capillis honorasse et agni sanguine mortuo sacra fecisse; urbem se non ingressurum esse, sed in regionis terminis versari, ne a speculatoribus

circumveniatur, sororem vero se quaerere, quam alicui nuptam hic habitare audierit, ut eam ultionis adjutricem sibi consociet et quomodo res essent exploret. Jam conspiciunt ancillam aquam fontanam in capite afferentem, ex qua quae ipsis opportuna sint fore ut resciscant sperant.

V. 112—149. Electra rediens carmine antistrophico suam patrisque lamentabilem sortem deplorat. Jam hic fratris peregre exulantis mentionem injicit ardentissimeque eum desiderat. Carmina funebria et querulas vociferationes patri offerre nunquam se desituram esse declarat; adeo cruciatibus ejus mortem deplorat et flebiliter necis rationem, qua interemptus sit, turpissimam describit. Accedit ad Electram chorus, qui (a v. 150—185) eam invitat, ut secum ad Junonis sacrificia celebranda proficiscatur; respondet vero mulieribus illis Electra, animum suum depressum non festorum dierum splendorem nec saltationes desiderare, immo lacrimis, solutis comis vestibisque sordidis deplorare se patris necem. Chorus deinde splendidis vestibus oblati eam monet, ut luctus gemitusque mittat et precibus ad deos se convertat animumque exhilaret. Contra vero Electra dicit, deos non curare humanas misérias idque patris morte, fratris fuga, propriis calamitatibus paricidarumque impunitate comprobant.

V. 186—311. Conspicit jam Electra Orestem et Pyladem ex insidiis consurgentes et timore perculsa fugere conatur; ab Oreste vero retenta orat, ut vitae parcat; mox vero nuntio de fratre Oreste adhuc vivo ab illis accepto omnem metum exiit atque copiose miserabilem suam sortem, turpes nuptias, narrat, mariti vero generosum animum suum concubitum repudiantis laudat dominorumque exponit duritiem turpemque vitam. Complectitur po-

stremo omnia, quae peregrini fratri nuntient quaeque ejus reditum expostulent: communem suam miseriam et turpatum regiae gentis honorem, matris superbiam Aegisthique adulteri insolentiam ac dominationem, qui ipsum patris tumulum summa ignominia afficere audeat.

V. 312—402. Accedit ex agro rediens rusticus, Electram increpat, quod sola praeter mores decoros cum juvenibus colloquatur; deinde vero quum audierit, illos ab Oreste ad nuntium afferendum missos esse, liberaliter hospites invitat, ut domum suam intrent coenamque qualemcunque accipiant. Orestes viri bonitate motus nullum demonstrat esse certum argumentum ad virorum generositatem dignoscendam, non divitias, non pauperiem, non fortitudinem; ex probitate tantum homines judicandos esse. Oreste cum Pylade domum ingresso, Electra maritum reprehendit, quod hospites illos exceperit, quum ipsi in magna inopia sint; propterea eum hortatur, ut senem paedagogum haud procul habitantem arcessat eumque quaedam ad coenam secum ferre jubeat. Obsequitur ejus monitis rusticus et ambo discedunt, haec in domum, ille ad senem arcessendum.

V. 403—437. Chori cantico sequenti Graecorum adversus Trojam expeditio celebratur; deinde inclytus Achillis clypeus deorum imaginibus, sideribus aliisque formis ornatus describitur; denique Agamemnonis caedis mentione facta, Clytaemnestrae, quae eam patravit, poenas ac vindictam imprecatur chorus.

V. 438—500. Advenit celeriter senex quamvis senio tardus, qui Electram ante domum stantem benevole alloquitur, eique agnum, caseos, vinum coronasque tradit, quibus hospitibus coenam paret. Rogat senem lacrimantem Electra, quae

ipsi doloris causa sit, cui ille narrat, se a via deflectentem Agamemnonis tumulum praetergressum libationibusque et sertis veneratum esse, ibique conspexisse ovis recens mactatae sanguinem capillorumque cinnnum, quod quum ab Argivo aliquo nullo modo factum sit, ab Oreste clanculum reverso patris sepulcrum honoratum esse suspicatur, et propterea Electram hortatur, ut capillos illos cum suis ipsius comparet et illius vestigiis suum imponens pedem videat, an suis convenient atque si reversus sit, eum in vestimento agnoscere studeat. Quibus indiciis tanquam inanibus et fallacibus ab Electra deinceps confutatis, ex domo procedunt Orestes et Pylades.

V. 501—648. Senex hospitibus salutatis statim prae gaudio exsultans Orestem agnoscit. Electrae suis verbis nondum confidenti certum, quo hospitem illum Orestem esse cognoscatur, signum monstrat cicatricem juxta supercilium, quam puer in aedibus paternis hinnulum cum sorore consecrans casu sibi contraxerat. Confirmatur hoc signo Electra fratremque salutare atque complecti non amplius cunctatur. Chorus maximopere laetans diem hunc faustum celebrat, quo tandem Orestes diu jactatus in patriam reversus sit Electramque ad gratias diis agendas hortatur. Convertit jam Orestes se ad paedagogum eumque consultat, quomodo poenae a patris percussoribus expetendae sint, num amici ipsi adhuc in urbe sint sciscitans. Senex in solo Oreste omne auxilium esse significans monensque ne urbem custodibus munitam intret, hoc consilium ab ipso excogitatum proponit. Se enim Aegisthum haud procul ab hoc loco Nymphis sacrificia parantem et paucos tantum servos eum comitantes vidisse, quos ex more servorum Oresti victori propensos arbitratur. Debere

igitur Orestem se loco illi appropinquare, ut ab Aegistho conspiciatur; illum vero haud dubie eum ad sacrificia epulasque invitaturum et rei perpetrandae ansam daturum esse. Quo consilio probato jam quomodo Clytaemnestra, quam ne a civibus exprobraretur et illuderetur veritam domi remansisse significaverat senex, interfici possit, interrogat Orestes. Eam occidendam curare vult Electra novo dolo excogitato. Mandat enim seni, ut Clytaemnestrae nuntiet, se puerum partu edidisse; neque matrem cessaturam esse, quominus adveniat partum suum gratulaturam; in domum vero ingressam tuto jugulari posse. Rebus ita constitutis partibusque divisis Orestem ad opus suscipiendum exhortatur; Jovis vero atque Junonis auxilio implorato patrisque manibus invocatis, Electra ad strenue agendum fratrem excitat et dicit, fratre interfecto ipsam manum sibi illaturam esse, chorum vero rogat, ut rei qualemcunque exitum ipsi nuntiet. Discedit cum sene viam monstrante Orestes, Electra domum ingreditur.

V. 649—811. Chorus omnium Atridarum maiorum originem repetens aurei agni historiam celebrat narratque ob scelus illud sidera de via solita aberrasse, fidem vero ejus rei addubitat; sed ne atroci quidem illa fabula, quominus conjugem impie trucidaret, prohibitam esse Clytaemnestram. Clamore audito chorus Electram ex aedibus evocat, quae timefacta deque victoria desperans ipsa sibi mortem conscire vult; a choro vero et nuntio advolante retinetur, qui Orestem victorem exstitisse Aegisthumque occisum esse palam proclamat. Narrat deinde servus ille ab Oreste missus, qua ratione interfectus sit Thyestis filius. Illos enim via progredientes ab Aegistho salutatos et quo tenderent rogatos, quum Thessalos se esse et ad Al-

pheum proficisci Jovi Olympio sacra facturos dixissent, ad epulas invitatos esse. Quum vero aedes ingressi essent, servos arma deposuisse et suam quemque in sacrificio faciendo provinciam suscepisse; Aegisthum deinde et Orestem suis quemque votis adiisse Nymphas; Aegisthum vitulum mactasse Orestemque excitasse, ut hostiam in partes divideret; deinde vero, extis infaustis inspectis, toto corpore inclinatum ab Agamemnonis filio percussum cecidisse. Servos hastas quidem sumpsisse, statim autem ab Oreste placatos esse dicente, non civitatis hostem se advenisse, sed parricidae ultorem; a servo quodam aetate provectiore Orestem agnitum, a ceteris coronatum, et mox Aegisthi caput tanquam victoriae signum ferentem adventurum esse. Dum laeto cantu chorus gaudium, quo effertur, significat, Electra comae ornamenta et coronas nectit easque Oresti et Pyladi redeuntibus offert.

V. 812—928. Orestes victor salutatus diis tanti beneficii auctoribus gratias agit sororemque excitat, ut cadaver allatum qualibuscunque conviciis afficiat; quae primum haesitans, deinde vero fratris hortationibus mota longiore oratione omnia ei scelera ac flagitia omnesque injurias genti Agamemnoniae illatas exprobrat, sententiis compluribus vitae experientia comprobatis vel ex philosophia sumptis immixtis. Dum Clytaemnestra curru advehens e longinquo conspicitur, Orestem matris miseret deque ejus occisione incertus ac dubius Apollinis oraculorum iniquitatem et duritiem queri coepit.

Electra vero dejectum ejus animum confirmat atque erigit, et jam domum intrat, quo ad caedem peragendam se paret. Chorus autem Clytaemnestram appropinquantem salutatur divinamque

ejus originem celebrat, brevi de felicitatis mutatione admonitione superaddita.

V. 928—1108. Dum Clytaemnestra Troicas servas eam comitantes manu se prendere jubet, ut ex curru descendat, Electra hoc ei munus praestandam se offert, quippe quae atque illae serva sit, ex patriis aedibus ejecta, inops atque orbata. Statim ob hoc opprobrium defendit se regina, de Agamemnonis caede dicens. Jure enim se maritum interfecisse contendit, qui ut Helenam reduceret, ipsam filiam Iphigeniam percusserit et Cassandra adducta nuptiales leges violaverit. Electra deinde venia libere quae sentiat dicendi accepta, quod turpissimo Aegisthi amore ad scelus pravissimum permota fuerit, quodque etiamsi necem nece vindicare voluerit, adulterum receperit, Orestem vero ejecerit seque in servilem conditionem redegerit, ei objicit. Denique altercatione finita quaerit Clytaemnestra causam, cur accessi se jusserit; respondet Electra, peperisse se et omnibus administris ipsaque obstetrice destitutam, matrem advocasse, quae sollemnia in puerperiis sacra faceret; quod officium filiae non recusat regina et ad sacra instituenda domum ingreditur. Electra vero paululum remanens omnia ad ipsius necem intus parata esse et quale sacrificium illud sit significat, quum postremam hanc Electrae orationem non amplius audiat Clytaemnestra. Describit deinde chorus malorum vicissitudines, primum maritum in balneo interfectum esse ab uxore, nunc justam illam poenam assequi. Mox percussae Clytaemnestrae vociferationes et gemitus audiuntur, et chorus infaustam sed justam sortem commiserans jam Orestem et Py-ladem matris sanguine maculatos domo egredientes conspicit.

V. 1109—1279. Exeunt e domo Orestes, Py-

lades, Electra, et servi Clytaemnestrae cadaver ferunt. Capit utrumque summa poenitentia animique desperatio; queruntur sortis Apollinisque oraculi atrocitatem saevamque duritiem; in memoriam revocant matris preces, clamores gestusque atque magnam facinoris ac culpae partem. Electra sibi imputat. Apparent in aëre conspicui Castor et Pollux, fratres Clytaemnestrae, nuntiantes, justam quidem fuisse vindictam, non vero sapiens esse Apollinis oraculum, iique Jovis decreta afferentes. Jubent igitur Pyladem Electram virginem ducere uxorem cumque rustico Electrae quondam marito in patriam Phocidem redire. Orestem vero Furiis agitatū iri nuntiant eumque propterea monent, ut ex terra Argolica aufugiat Athenasque se conferat ibique ab Areopago absolvatur; Apollinem enim ipsi affuturum eique impunitatem praebiturum esse; eum deinde in Arcadia ad Alpheum fluvium urbem conditurum nomenque suum ei inditurum esse, et felicem fore omnibus istis malis exitum. Aegisthi autem corpus sepulturos esse cives Mycenenses, Clytaemnestram ultimis honoribus prosecuturos esse Menelaum et Helenam ex Aegypto reduces. Vehementissimo dolore dilacerantur Orestes et Electra, qui vixdum sociati deorum jussu jam dirimuntur; sibi invicem, terrae patriae et mulieribus valedicunt in aeternum, et Orestem adhortantur Dioscuri, ne cunctetur et a Furiis superyeniri patiat. Chori sententia, eum praedicandum esse beatum, qui nunquam diram Fati necessitatem expertus sit, fabulae finem facit.

§. 5.

Enarrato utriusque fabulae argumento nondum, quod auspicati sumus, assecuti sumus; nihil enim nisi externam formam ac speciem hucusque descri-

psimus. Quemadmodum verò in unaquaque re contemplanda non materiem tantum vel rudem molem perlustramus, sed praecipue in interiores ejus partes quasi penetramus veramque ejus praestantiam ac pretium exploramus, ita etiam in comparandis his tragoediis non sufficit, in universum rei adumbrationem vel descriptionem proposuisse, sed singulas partes et rationes, intentiore animo intueamur necesse est; in iis enim optime cujusque poetae virtutes et facultates peculiarisque dexteritas et subtilitas cognoscitur. Laborat autem omnis quae instituitur comparatio incerta quadam conditione ac sorte; nam prout hominum sensus et affectus, ingenia et studia varie ubique comparata sunt, ita alii hoc, alii illud majore amore amplectuntur. Porro comparatio earum tantum rerum plerumque fieri solet, quae ex eadem materie a diversis hominibus formatae sunt; sed multarum praeterea aliarum rerum ac conditionum rationem habeamus necesse est, quae quum in aliis aliae semper sint, enumerari vix poterunt. Quodsi igitur unum vel alterum ex iis, quae in tali re requiruntur, deest, proprie discerni nequit, utrum omnino opus alteri praeferendum sit, sed tantum, utrum omnibus conditionibus singulis pensitatis et inter se comparatis magis placeat et conveniat. Nam quaevis ars non eadem semper manet, sed quo studiosius excolitur, eo magis mutatur, et diversa pro diversis temporibus utitur conditione. Denique semper observandum est, quod singulare fuerit cujusque opificis propositum ac consilium.

Haec quae in universum praemonuimus, etiam ad nostram rem quadrant. Sophocles et Euripides in Electris idem argumentum tractaverunt, sed idem non eodem modo; sequebatur enim suam uterque naturam atque rationem et ducebatur proprio in-

genio ac consilio, vivebat uterque aliis temporibus et habebat alios auditores vel lectores. Valebit igitur etiam hic, quod literis mandatum legimus, recte veteres Aeschylō στόμα, Sophocli λογιότητα, Euripidi σοφίαν assignasse, vel Aeschylum τὸν μεγαλοφωνότατον, Sophoclem τὸν γλυκύν, Euripidem τὸν πάνσοφον nominasse. Praecipue vero id tenendum erit, Euripidem homines ad veritatem, Sophoclem ad ἰδέαν et divinam prope praestantiam finxisse eosque meliores et fortiores, quam humana fert natura, exhibuisse.

Singulae hae rationes, quas leviter tantum attigimus, infra suo quaeque loco copiosius considerabuntur. Accedit, quod has duas tragoedias inter se maxime differre una omnium est sententia; nam Sophoclis Electra inter pulcherrima ejus opera referenda est, Euripidis vero Electra est fabula nisi omnium pessima, at certe una ex minoris pretii tragoediis. Erit igitur haec nostri instituti ratio, ut cognoscamus, quomodo uterque argumentum tractaverit et quatenus cujusque ingenium et ratio ex tragoedia appareat, ut quod laudandum, justus laudibus efferamus, quod vero reprehendendum, neque nimia iniquitate perstringamus neque praedicandi amore et cupiditate vel opinione praecipiti excusamus. Liceat apponere hic sententiam V. D. AD. SCHOELLII in Ephemer. liter. nov. Jenens. (1843, N. 24, p. 98) propositam, librum: *Etudes sur les tragiques, ou examen critique d'Eschyle, de Sophocle et d'Euripide etc. par M. Patin* indicantis: „Ich erschrak, als ich in der Capitelüberschrift bemerkte, daß der Uebergang von Sophocles zu Euripides durch die Elektra und eine comparaison avec les Choéphores d'Eschyle et l'Electre d'Euripide gemacht werden solle. Nothwendig erinnerte

ich mich an die unglücklichen Vergleichen.
die seit Schlegel wiederholt zwischen diesen drei
Dramen gemacht worden. Wer die Composi-
tion des Aeschylus kennt, kann nichts Gerin-
geres, als eine Barbarei darin finden, daß
das Mittelstück für sich herausgehoben und in
das ihm ganz äußerliche Verhältniß zu dem
sophocleischen Stücke, welches nach einem to-
talverschiedenen Plane vorschreitet, gesetzt wer-
den soll. Und gegen Euripides ist es unge-
recht, wenn das Verhältniß der Elektra, die
hinter den meisten euripideischen Erzeugnissen
zurückbleibt, von einigen derselben bedeutend
überboten wird, zur sophocleischen für den
Werth oder Unwerth des Dichters überhaupt
maßgebend gemacht wird.“

§. 6.

De Sophoclis Electra.

Cfr. *Westr.* l. l. p. 157—176; *Grupp.* Ar. p. 8 sqq. *Schleg.*
l. l. p. 227 sqq. *Limburg Brouwer*, de Sophocle tragico;
L. Nissen, Sophoclis Electra cum Choephoris Aeschyli et
Electra Euripidis composita, Hafn. 1795; *Jacobi* progr. l.;
Zwei Abhandlungen über die Electra des Sophocles etc. von
L. Wieck, p. 3—14.

Statuebant veteres, inscriptionem tragoediae
Sophocleae ἀπορία quadam laborare, quia Electra
non interiret, sed Clytaemnestra atque Aegisthus.
Bodius V.D. propterea aptiorem putat inscriptio-
nem „*nex Aegisthi et Clytaemnestrae*.“ Sed
quum primarias Electra teneret in actione partes
maximeque omnium spectatorum commoveret ani-
mos, ejus etiam nomen fabulae tituli loco inscribi
non tantum poterat, sed debebat ¹⁾).

1) Cf. *Limb. Brouw.* l. l. p. 157: Non Electra

Argumenti historici summam tantum repetere hic liceat. Agamemnon, summus dux a Graecis Trojam proficiscentibus constitutus, initio statim expeditionis Dianae iratae profectionemque Aulide cohibenti filiam delectissimam Iphigeniam immolare, et bello feliciter gesto in patriam reversus morti succumbere debuit, quam Clytaemnestra uxor adulterinis Aegisthi retibus capta et auxiliis adjuta ipsi paraverat. Tres Agamemnonis et Clytaemnestrae supererant post Iphigeniam immolatam liberi, qui poenas justas atque vindictam a scelestis patris percussoribus expetere poterant, Orestes filius, Electra et Chrysothemis filiae; quomodo vero ab ipsis liberis vindicta sumpta sit, a Sophocle in Electra describitur.

Ad vindictam ab iis, qui genti alicui caede perpetrata injuriam fecerant, expetendam et naturali officio et publica lege obstrictos fuisse reliquos in gente illa adhuc superstites, hoc loco commemorem propterea necesse existimo, quia Sophocles facinus illud a liberis in matrem peractum publico aliquo judicio expiandum non curavit, quod Aeschylus et Euripides fecerunt. Quae quidem nostrae aetatis sentiendi vel cogitandi ratio est et quae apud nos sunt publica ad injurias puniendas instituta, majore paene liberorum facinus illud implet nos horrore ac terrore, quam turpissima matris flagitia, cujus sors animos nostros nunc non tam odio quam commiseratione commovet. Sed alia erat illius aetatis, qua Sophoclis Electra cogitatur, sentiendi ratio: vindicta ab iis, qui gentem

tantum nomine insignitur fabula, sed tota fere fabula Electra est, ad Electram omnes tragoediae partes referuntur, omnia ad Electram spectant, Electra ubique apparet, conspicitur, adest.

injuriis vel caedibus affecerant et conturbaverant sumenda publica lege sanctissimaeque consuetudine reliquis gentis liberis imposita erat. Neque contra naturam vel sanam mentem institutum id erat. Nam nondum civitatibus singulae familiae continebantur, neque communibus legibus conjuncti inter se et consociati erant homines illius aetatis, sed quaeque familia civitatem quasi formabat; quum igitur majore vi ac potentia singulos comprehendente et tutante non continerentur homines, ipsi ne laederentur curam gerere illatasque injurias propriis viribus quocunque modo punire debebant. Ubi vero nondum publicis civitatis legibus obediunt homines, etiam mores eorum non ita exculi sunt, quibus rudes odii atque ultionis sensus abominentur, ita ut mirari prorsus non liceat, ea ipsa facinora, quae prioribus temporibus peragenda tanquam sanctissima deorum lege imposita erant, nostris aequalibus tanquam nefasta fugienda esse. Et his quidem causis, consuetudine temporisque rationibus sancitis et excusatis, nititur Electrae fabula; Sophocles igitur pristinam illam aetatem ejusque mores oculis et animis aequalium suorum objicit et antiquissimam hominum indolem ac naturam tenet et servat. Propterea non utitur publico illo judicio in Areopago constituto, quo Orestes, qui suis manibus facinus detectabile perfecerat, a culpa liberaretur et expurgaretur, sed ipsis familiae legibus purgatus ille atque excusatus evadit. Itaque facile patebit, primum et praecipuum poetae consilium fuisse, ut familiae vivendi rationem, qualis antiquissimis temporibus erat a publica vita legibusque ordinata et constituta, alienam ac prorsus diversam describeret, ejus scilicet familiae, quae atrocissimo fato turbata internisque dissidiis atque

discordiis praeceptis data, illa demum ultione et punitione servari poterat. His vero praemissis personarum Sophoclis Electrae mores paululum perlustremus et contemblemur.

§. 7.

Ubi primum cruentum Clytaemnestrae facinus actum est, *Electra*, quae est aetate inter ceteros liberos maxime provecta, omnia parat atque curat ad vindictam aliquando expetendam necessaria; et quemadmodum primum maxima diligentia et cautione utitur, postea majore in dies crescente vehementia, dominorum in se saevitia et duritie excitata semperque adaucta, implacabilique odio ducitur. Nihil cogitat, nihil instituit praeter ulciscendi officium legibus impositum patriisque manibus efflagitatum; eamque rem sanctissimam tanto studio atque ardore tantaque constantia ac fortitudine persequitur et amplectitur, ut nihil metuat nullisque periculis deterrita ne mortem ^{ipsam} quidem contemnat, et quum omnibus auxiliis destitutam fratreque dilectissimo, in quo sola ejus spes posita erat, orbatam se videat, ipsa vindictam exsequendam suscipiat, Orestem vero gentis sospitatorem reversum omnibus cohortationibus excitet et stimulet ipsaque matris caedem tanquam rabie abrepta festinet. Nam post patris carissimi, regis potentissimi victorisque celeberrimi nefariam necem puerulum Orestem, naturali lege ad puniendum scelus destinatum, fidissimo servo subducendum atque inter peregrinos educandum tradit missisque nuntiis officii praestandi semper eum commonefacit et hac una spe sustentatur, Orestem rediturum esse paternae caedis ultorem. Hoc unum cupit et expetit, hoc deos orat, hoc libere profitetur matrique minatur. Sororis lenitate, inimicorum minitationi-

bus odium atque ira non infringitur, immo adauge-
tur. Nuntio de fratris morte allato urnaque, qua fra-
tris cineres continentur, conspecta summo afficitur
dolore et deprimitur, sed nihilominus a consilio de-
sistit, non pectore ^{recondit} indignationem, odium
et iram, non vitam ^{despondet} ~~despondet~~ vel animum cohibet
tanquam majori potentiae et dirae necessitati ce-
dens, non dolore oppressa debilisque suae naturae
conscia consilium ante captum abjicit, neque pro-
pria manu mortem sibi infert: sed ipsa mulier omni-
bus sociis privata, solo odio propulsa et fortiore
animo instructa, tanquam invicta rem aggredi con-
stituit, et tum demum laete et libenter vitam se
finire posse dicit, quum pater vindicatus sit. Ne
quis vero putet, haec contra mulierum naturam at-
que indolem a poeta proposita esse. Nam inde ab
initio non alio ducitur Electra sensu nisi odio, quod
quo magis ipsa negligitur et contemnitur, indigne
et contumeliose habetur, eo magis in dies crescit
atque augetur; officium natura ac consuetudine san-
ctum neglegi non potest; tantus ejus est in patrem
amor tantaque pietas, ut vindicari ille quovis modo
debeat; est igitur vindicta, quam unicam parat,
cogitat, agit; qua non perpetrata neque secure
vivere neque tranquille mori potest.

Sed mox insperato gaudio effertur Electra;
frater agnoscendum ei se offert; sequuntur teneri-
rini amplexus summaeque laetitiae exclamationes;
qua laetitia retardatur ultio, non vero imminuitur
inexplebilis ultionis cupiditas; non imminuitur odium,
non removetur ira ex animo, immo maxime exar-
descit eo ipso momento, quo Orestes matrem oc-
cidit. Nam audito Clytaemnestrae clamore respon-
det quasi Electra horrendo gaudio impleta matri
flebiliter vociferanti; nulla commiseratione mota, fu-
rore abrepta fratrem incitat et stimulat verbis:

παῖσιν, εἰ σθένεις, διπλῆν.

Nihil durius, nihil terribilius cogitari potest; filiam in matrem talia dicere, vix credi potest, omni naturali sensui repugnare et adversari videtur. Sed videtur ita. Solverat Clytaemnestra sanctissima familiae vincula; non amplius pertinebat ad domum Agamemnoniam; fidem, pietatem, leges violaverat; non amplius erat mariti uxor, non amplius liberorum mater. Electra igitur non est illius filia, ipsa illam non potest colere et amare, sed odisse, detestari, interimere debet tanquam matrem crudelissimam, uxorem perfidissimam, saevissimam dominam ac reginam et feminam genti Agamemnoniae iufensissimam.

Verum est, quod *Westrikus* p. 170 l. l. dicit: „*uti Electrae furores terrorem incutiunt, ita horrorem ciet animi tranquillitas, qua Orestes matris caedem persequitur etc.*“, quod vero paulo infra contendit, Orestem Sophocleum „*moribus carere*“, minus verum existimaverim. Nam quanquam tranquillitas neque oraculorum auctoritati tribui potest, quod *Brouverus* voluit, neque ita explicari debet, quasi propria sit indolis ejus et morum, tamen magis virili naturae convenit et apta est rei tam gravi, arduae et horrendae, qualis peragenda erat Oresti. Inde a prima pueritia officium sibi impositum tanquam summum vitae finem conspexerat; odium ejus et ira in patris percussores non sensim creverat, uti in Electra sorore; sed legem publicam officiumque sanctissimum, diu animo reconditum, sororis nuntiis semper renovatum, ab Apolline ipso quasi confirmatum negligere non debebat, atque inde explicanda est terribilis animi tranquillitas, ex qua non tam matris filius, quam legis minister et executor apparet; lege enim jubente pios in matrem sensus opprimere debebat;

legis auctoritas major erat quam pietas erga matrem. Propterea non odii vel iracundiae verba in matrem profundit; propositi memor et tenax facinore ipso, non verbis furiosis et impetuosius, indignationem suam et iram demonstrat. Est tanquam instrumentum fato destinatum et servatum ad injurias puniendas; propterea non dubitat, non haeret, non perturbatur, nulla misericordia ducitur, nec cunctatur, cf. v. 1280—1284

τὰ μὲν περισσεύοντα τῶν λόγων ἄφες
καὶ μήτε μήτηρ ὥς κακὴ διδασκὲ με et q. s.

propterea pauca tantum loquitur neque causas, quibus impellatur, uberius explicat, sed tangit tantum, neque multis animi affectibus turbatur. Solum enim Orestis factum, non sensa et affectus a poeta describuntur. Etiam post facinus peractum non queritur, non luget, non facti poenitentia movetur. Jam in occidendo Aegistho tranquillitatem illam deposuit; eum contumeliose alloquitur, iram simul et odium prodit. Nec injuste. In illo enim occidendo prorsus aliis movebatur animi affectibus et sensibus, quam in matre interficienda; illi non sanguinis vinculis conjunctus erat, erat ille patris percussor regni-que occupator. Qua ratione *Westrikii* et *Brouweri* sententias conciliasse mihi videor.

Electrae et Oresti plane respondent in partem contrariam Clytaemnestra et Aegisthus. Quemadmodum enim illa animum sensibus et affectibus mirifice motum ostendit, Orestes vero, qui diu a patria terra abfuerat, facinus, quod perpetrat, animo vix perpendere vel reputare videtur, ita haec internam discordiam animique dissidium et male factorum conscientiam ubique declarat coramque filia se defendit, Aegisthus vero sceleris particeps

quidem consideratur, sed eo demum momento redit, quo justa poena ab eo repetenda est.

Clytaemnestra terribilia in familiam, quacum sanctissimis conjugii legibus conjuncta erat, maleficia commiserat; amorem, fidem, pietatem exuerat penitusque ex animo ejecerat; superbia, insolentia et dominatio animum occupaverant; inde contumeliae, injuriae, molestiae, minae, quibus affecerat filiam repugnantem. Quum vero culpaе conscientiam et criminationes, quibus ipsa vexabatur, illo modo mitigare vel opprimere non posset, animi morsus retundere et hebetare studebat diebus festis quovis mense instituendis; deinde autem, ut omnem scelerum recordationem exstingueret et compesceret, ipsa Agamemnonis culpa propria crimina excusabat et defendebat. Sed sopiri tantum et permulceri, deleri et retundi non potest conscientia, reviviscit mox et quasi somno excitur animumque majore quam ante turbat metu ac terrore; minitantur pericula, instat poena, visa nocturna exterrent, angunt, sollicitant. Clytaemnestra quum nuntio de Orestis morte allato omni metu liberatam se sentiat, animum abjectissimum morumque teterrimam prodit depravationem; nam quanquam gaudium verbis maternum sensum simulantibus primum celat, tamen paulo post exsultat Electramque lacrymantem increpat; et huic matris laetitiae, quae naturae prorsus repugnat, opposuit mirifica Sophoclis ars luctum Electrae querelasque, quas ad urnam fratris fundit; atque ita animi auditorum conturbati placantur quasi et reconciliantur.

Quae per totam tragoediam conspicua est fallax quaedam et dolosa species, quum ipse deus ut dolo ac fraude uterentur imperasset, in Aegistho maxime apparet. Rure reversus deque Orestis morte simulata certior factus vix clandestinam suam laeti-

tiam celat et cadaver statim ante januas exponi jubet, ut tota civitas ipsum tanquam regem legitimum salutare possit. Ambigua Electrae verba eum non turbant; Clytaemnestram arcessi jubet; Orestes vero respondet:

αὐτὴ πέλας σοῖ· μηκέτ' ἄλλοσε σκόπει.

Prodeunt praeter personas jam nominatas senex paedagogus, qui prudens et cautus juvenilem temeritatem reprimit et moderatur, Pylades, fidissimus Orestis comes, sed κῶφον πρόσωπον, et Chrysothemis, quae timida semper et lenis Electrae sorori constanti ac forti opponitur. Chorus e mulieribus constans semper tanquam amica Electram comitatur; probat ejus querelas, odium et iram, desperantem erigit, querentem consolatur, exsultanti moderationem injicit; personae igitur partes sustinet cantusque ejus omnes ad tragoediae argumentum spectant.

Mirifica est gradatio quaedam et progressio, quae per totam fabulam in omnibus actionibus conspicitur; insignis autem est in locis, qui agnitioni Orestis antecedunt. Nam non fecit eam poeta, antequam Electram omni calamitatum genere afflictam ostenderat variosque ejus animi motus et indolis vim mirabilem explicuerat; agnoscit enim fratrem eo temporis puncto, quo urnam tenet, qua fratris cineres contineri opinatur.

Apud Sophoclem primum interficitur Clytaemnestra, deinde Aegisthus, quod vituperat Westrikius p. 141: „*tragoediae finis*,“ inquit, „*laborat — aut moveat aut delectet.*“ Confiteor veritate quadam haec dicta esse. Aminadvertas autem primum, quod ipse Westrikius affert, ad Electram omnia referri, quum Aegisthi demum morte a malis suis liberari posset. Deinde vero Aegisthus non

primo loco necari, non prima irritati animi rabie ac furore interimendus erat, quum non maximam ferret culpam; contra mater odio tantum et ira sui ipsius non compote, flagrante adhuc et aestuante cadere poterat; secunda nex erat sine dubio frigidior et tranquillior, ad matrem vero occidendam requirebatur saevus impetus et furor.

§. 8.

De Euripideae Electrae personis.

Diversum plane secutus est Euripides consilium ac rationem in tragoedia hac componenda; non enim magnitudinis quandam atque fortitudinis et constantiae speciem amplexus et consecutus est, qualem ubique expressit Sophocles; sed omnes conditiones ad veram vitae naturam conformavit, descripsit et in scenam produxit. Virtutes et vitia talia expressit, qualia re vera in hominibus inveniuntur; atque ita factum est, ut veram semper vitae imaginem ante oculos nobis poneret. Huic vero Euripidis rationi vel consuetudini respondent personarum mores, quas depinxit; non sunt homines ex omni parte generosissimi, nobilissimi, plane perfecti ac divini quasi, vel sceleratissimi et pravissimi, sed ad humanam naturam vitaeque rationem compositi et effecti. Animi vero affectus ac perturbationes vitaeque varias conditiones ac vicissitudines tam vere expressit, ut ad miserationem movendam et ad tragicam voluptatem multum inde proficeret. Tres autem in univ ersum video res, quibus Euripides antecessorum opera superare studuit; primum enim accuratius et copiosius exposuit rationem, qua Electra Orestem agnoscit, deinde tristem Electrae sortem vitamque luctuosam diligentius descripsit, denique

vero perpetrata vindicta calamitates illas Electrae atque aerumnas rependere voluit ac compensare. Propterea non Orestes Electrae agnoscendum se tradit, sed per senem fit agnitio; propterea scenam non in regia domo constituit, sed procul ab arce in finibus Argivis et Electram rustico alicui ab Aegistho in matrimonium collocatam esse finxit; postremo eam (a rustico intactam) omnibus calamitatibus superatis periculisque sublatis Pyladi uxorem dedit. Jam vero ad delineandos singularum personarum mores transeamus, quippe quibus fabulae propriae virtutes et quae est inter Sophoclem et Euripidem discrepantia optime cognosci possit. Praeter Electram autem et Orestem, qui primarias partes agunt, in scenam prodeunt Clytaemnestra, rusticus, senex, nuntius et chorus.

Rusticus Mycenensis prorsus naturam atque ingenium prodit, quale ejus generis hominibus tribui solet. Excellit enim bonitate et castitate idemque simplicitate quadam et animo pusillo (cf. v. 43. ἦν οὐπὸς' εὐνῇ — ἡσχυνεν εὐνῇ), ita ut regiam domum summa cum veneratione prosequatur, Electram tanquam dominam revereatur, eam ab operibus domesticis revocet ejusque virginitati pepercisse se firmissime asseveret; Orestem vero et Pyladem liberali hospitio excipit (v. 312), quamvis ipsi nulla victus copia adsit. Videtur sane homo paululum frigidior, quum plerumque narret nihilque ad actionis progressum faciat; sed prorsus ad rusticorum consuetudinem et naturam a poeta id institutum est; etiam nonnulla sapienter dicta, quae profert, ipsi conveniunt.

Senex est paedagogus ille, qui Orestem olim servaverat et fidissimus gentis Agamemnoniae servus, qui libenter Electram quocunque modo adjuvabat; sepulcrum libationibus coronisque hōno-

rabat et tam saepe memor erat Orestis aliquando redituri, ut sanguine effuso comisque sectis in tumulto conspectis Orestem adesse suspicaretur eumque statim agnosceret; exponit in universum Orestis res, quales sunt, consiliis eum adjuvat et confirmat, deinde vero ad negotia peragenda et observandam opportunitatem incitat.

Nuntius pariter servus fidissimus Electram certiores facit, Aegisthum ab Oreste interemptum esse et rationem exponit, qua hic illum superaverit.

Chorus semper a parte Electrae stat, eam exhilarare, consolari studet; in universum ejus cantus plerumque ad actionem, semper ad fabulae argumentum spectant; vitio igitur illo, quo plerique cantus Euripidei, non laborat, quod sententiae non ad ipsam fabulam pertineant.

Clytaemnestrae mores in fabula Euripidea prorsus diversi sunt a Sophoclea, in qua non Aegisthi amore captam, sed ulciscendi tantum studio et odio ad caedem saevissimam se motam esse ipsa libere profitetur; propterea nulla pietate ac misericordia ducitur, nullis precibus movetur, non scelerum conscientia retinetur, sed furore quasi et rabie abrepta sceleribus scelera, calamitatibus jam Electrae perferendis minas acerbioresque poenas addit. Apud Euripidem non ita nefaria et odiosa, sed mitior apparet et pietatis ac sensus humani maternique amoris non plane expers, et Aegistho plurimum culpae plurimaeque crimina attribuuntur. Nam advenit, ubi vocata est, ad sacra in puerperis instituenda; benevole Electrae concedit, ut animi sui sententiam libere proferat; non exacerbatur, ubi illa ejus scelera enumerat et recenset, immo facinoris eam subpoenitet, cf. v. 1099 sq. (ed. Camp.):

καὶ γὰρ οὐχ οὕτως ἄγαν
χαίρω τι, τέκνον, τοῖς δεδραμένοις ἐμοί.

Et V. 1103 sq.: οἶμοι τάλαινα τῶν ἐμῶν βουλευμάτων!
ὥς μᾶλλον, ἢ χρῆν, ἤλασ' εἰς ὄργην πόσιν!

et Orestis filii exulis, paternae caedis vindicis, invita recordatur. Aegisthus autem in scenam non producitur tanquam indignus, qui spectatoribus obferretur, sed a scena remotus ab Oreste interficitur ejusque caedes copiosa oratione a servo nuntiatur.

Quemadmodum Euripidis Clytaemnestra non talem superbiam, arrogantiam et duritiem ostendit, qualem Sophoclea prae se fert, ita etiam Electra apud Euripidem non eadem constantia ac fortitudine praedita est, quam in Sophoclis Electra admirati sumus. Immo Euripides virgineam naturam femineumque ingenium sapienter observavit, quum Sophocles terminos sexui femineo praescriptos paene excedere videretur. Propterea Euripidea Electra domo paterna ejecta, ignobili matrimonio depressa queritur, luget, sed non tali in patris percussores flagrat odio, ut ipsa illos interficere ausa sit. Neque in hac descriptione errasse Euripidem statuerim, nec carere Electram sincera pietate quisquam contendet; nam voluit poeta vere mulieris naturam exprimere, neque divinam quasi omnibusque antecellentem feminam nobis proponere. Meminerat enim Euripides, quod in viro pulchrum sit et laudandum, idem virginem dedecere posse. Ita parricidas detestatur, patris memoriam pie recolit, fratrem sceleris vindicem redditurum esse vehementer cupit, confidenter sperat, indignam sortem quotidie deplorat; sed plerumque luget, irascitur, odit, indignata est, non vero animum ad agendum paratum prodit, immo mor-

tem metuit ipsamque paupertatis pudet, et contenta videtur esse, quod maritus ipsius virginitati pepercerit. Sed omnia haec ad feminae naturam proposita sunt. Sola, a fratre non adjuta contra inimicos quidquam agere non audet, sed consociatis viribus paratam se esse declarat ad puniendam matrem v. 277:

ταυτῷ γε πελέπει, τῷ πατὴρ ἀπώλετο.

Omnis enim ejus spes in fratre posita est, et ubi per nuntium, qui vero ipse Orestes est, de ejus sorte ac conditione audivit, omnem metum deponit, amissam spem recipit ejusque futuri adventus mentione erigitur, et vehementissime ut frater redeat cupit:

V. 330 sqq. ἀλλ', ὦ, ξέν', ἱκετεύω σ', ἀπάγγελου
τάδε.

πολλοὶ δ' ἐπιστέλλουσιν, ἑρμηνεὺς δ' ἐγὼ,
αἱ χεῖρες, ἡ γλῶσσ' ἡ ταλαίπωρός τε φρὴν
κάρα τ' ἐμὸν ξυρῆκες ὅ τ' ἐκείνου τεκνών.

Post ejus autem adventum vehementior apparet caedisque maternae avida, cujus particeps esse non amplius recusat v. 642:

ἐγὼ Φόνον γε μητρὸς ἐξαργύσομαι.

Primum enim in Aegistho occidendo cognoscitur illa vehementia et puniendi cupiditas, nam prope pellit fratrem ad facinus atque instigat fraudesque excogitat; victo autem Oreste voluntariam mortem obire decernit, et auditis clamoribus jam in eo est, ut gladio vitae finem imponat, cf. v. 752; quum vero victoriae certior facta sit, gaudio exultat nec temperare sibi potest, quin ei quamvis mortuo scelera exprobet cf. v. 901—950. Atque haec est volubilis et inconstans mulierum in

affectibus natura, ut modo desperent, modo laetitia exultent.

Orestes contra in scenis, in quibus caedes describuntur, multo moderatior est; qui hucusque non dubitavit matrem interinere, eo momento, quo matrem appropinquantem vidit, ita perturbatur, ut eam insidiosae necare vereatur, ejus caedem quasi horreat, sorori sitim cruoris materni exprobrat, cf. v. 964:

πῶς γὰρ κτάνω νιν, ἣ μ' ἔθρεψε κατέκεν;

quanquam Φοίβου γλώσσης ἐνοπαί eum ad facinus propellunt, quod tam durum atque saevum ipsi videtur, ut deum id jubere potuisse vix credat v. 973:

ἄρ' αὐτ' ἀλάστωρ εἶπ' ἀπεικασθεῖς θεῶ;

Tanta ipsi est matris dignitas, pietas et commiseratio, ut aegre oraculi auctoritate superari possit et invitus ac necessitate quasi coactus dicat v. 979:

Εἴσεμι· δεινοῦ δ' ἄρχομαι προβλήματος.

Cedit igitur fati aeternae necessitati et decretis. Caede autem peracta conscientiae stimulis agitantur Orestes et Electra; non solum patrem ulti sunt, sed matrem interfecerunt; querelas lamentationesque effundunt, convicia in se conjiciunt et alter alteri culpam tribuit. Postremo vero Dioscuri dissidium solvunt et tragoediae finem imponunt.

Quodsi totam consideramus Euripidis fabulam, haud pauca invenimus, quae magnopere placeant; singula semper persecutus est, nova fecit inventa, consilia, mutationes. Praecipue agnitionem aptius instruxit; idque plane tragicæ arti convenit, quod

Clytaemnestra in ipso occisionis momento **Orestem** agnoscit dicens v. 1159:

ὦ τέκνα, πρὸς θεῶν μὴ κτάνητε μητέρα.

Negari vero nequit, valde errasse et inepte egisse poetam in Dioscuris inducendis, qui culpam in Apollinem conjiciunt et Electrae nuptias cum Py-lade pronuntiant. Excessit interdum rectum modum in describenda Electrae egestate et calamitatibus, et offensionis aliquid habent longiores nuntii et Dioscurorum orationes actionem retardantes.

His ita comparatis facile patebit, praestantiorrem esse Sophoclis Electram et in universum Euripideae anteponendam; sequenti autem capite cognoscemus, quibus rationibus Euripides sit spectandus ejusque tragoedia vel collaudanda vel vituperanda.

Cap. II.

§. 9.

Postquam ipsas tragoedias consideravimus et inter se comparavimus, alia restat disputationis pars, quae magis ad criticam spectat et magis ad Euripideam fabulam pertinet. Sunt enim tam multa tamque varia de hac tragoedia a VV. DD. disputata et proposita, ut in his paululum commorari debeamus, praesertim quum Euripides ob hanc ipsam fabulam vehementer reprehensus sit et castigatus, ut nos quidem poetae vindicationi ejusque dignitatis defensionem et propugnationem supersedere non possimus; qua re ita instituta poetae proprietates et ingenium optime cognosci et proposito nostro satisfieri posse arbitramur.

De nullo Graecae antiquitatis poeta omnibus temporibus tam diversa judicia lata sunt, quam de Euripide; modo collaudatus est, modo reprehensus, nunc excusatus, nunc condemnatus, pariter adamatus ac repudiatus; et si quis veterum scriptorum testimonia de Euripide colligere instituerit, in tantam incurret judiciorum dissensionem, ut, quo pacto in eodem homine tam diversa inesse potuerint, vix intelligi posse videatur. Nostro autem proposito non repugnare videtur, nonnullas veterum et recentiorum sententias de Euripide propositas conferre. Ipse Sophocles poetam aequalem magni aestimasse videtur; nam ejus verbis, quae Aristoteles Poet. 25, 6 laudat, ab ipso homines fingi, quales esse debeant, ab Euripide vero, quales sint, nulla inest vituperatio vel objurgatio; immo poetam vita defunctum prosecutus est dignatione et honore; cf. Thom. Mag. Vit. Eurip.: *Φασὶ δὲ ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ Εὐριπίδου τελευτῆς τοὺς μὲν*

Ἀθηναίους πάντας πενθῆσαι, Σοφοκλέα δὲ αὐτὸν μὲν καὶ Φαίδον ἐνδεδύσθαι χιτῶνα, τοὺς δὲ ὑποκριτὰς αὐτοῦ ἀστεφανώτους τῷ τότε εἰσαγαγεῖν πρὸς τὸν ἀγῶνα ¹⁾. Athenienses quoque ejus memoriam coluerunt a Macedonibus ejus ossa petentes, cf. Gell. N. A. XV, 20, quae quum non assequerentur, cenotaphium ipsi extruxerunt, quod Pausanias adhuc vidit (I, 22), qui etiam statuam Euripidis in theatro Athenis exaedificatam (I, 21) memorat; posteriores poetae carminibus et epigrammatibus eum celebrarunt, cf. Anthol. Palat. VII, 43—51.

Contra *Aristophanes* perpetuo in Euripidem invehitur eumque reprehendit in multis comoediis, insectatur et cavillatur, facetiis perstringit, salis acerbitate carpit, conviciis proscindit verborumque contumeliis ac probris mordaciter dilacerat; adeo vita defunctum contumeliis prosequitur et vexat ²⁾. Totam Euripideae tragoediae rationem et finem pravum ducit, perniciosum et exitiosum. Quemad-

1) Annus ipse, quo Euripides obierit, in ambiguo jacet. In Aristophanis *Ranis* Sophocles et Euripides tanquam defuncti memorantur; Valckenarius *Diatr.* etc. p. 191 ponit Ol. XCIII, 1; Marmor Par. nominat Ol. XCIII, 2, Archonte Antigene; Apollodorus *Chronogr.* ap. Diodor. XIII, 103 ponit Ol. XCIII, 3, Archonte Callia. Haec eo ducunt in confinio utriusque anni obiisse Euripidem, hoc est, aut extremo anno secundo aut ineunte anno tertio. Posteriori sententiae patrocinatur Timaeus historicus, qui ap. Plat. *Sympos.* VIII, defunctum Euripidem tradit eodem die, quo tyrannidem occupavit Dionysius, quod factum est anno tertio. cf. Boeckh. l. l. p. 209; Fr. Schultz, de vita Sophoclis *Poetae*, p. 158.

2) Cf. Roetscheri libr. *Aristophanes u. sein Zeitalter*, p. 221; praeterea Welckerum ad Aristoph. *Ranis* p. 248 sqq.

modum igitur in Cleone civiles motus illudit, in Socrate intelligentiam et eruditionem quasi diffamat, ita Euripidem corruptorem et artis tragicæ et populi designat omnisque, quæ tunc Athenis erat, depravationis et licentiæ auctorem. Athenienses contra Euripidem divinis prope honoribus prosequiebantur atque ab Aeschilo et Sophocle, qui soli ex Aristophanis sententia tragicæ artis sublimitatem integram servaverant, se abalienabant. Recentioris comoediæ poetæ Menander et Philemon maximi Euripidem aestimabant et imitabile in moribus describendis exemplum eum contemplabantur. Philosophi porro sic de Euripide judicabant, ut a Socrate agnosceretur¹⁾ et comprobaretur, a Platone et Aristotele haud repudiaretur²⁾. Ad Platonem quod attinet, praeclare disputat Boeckhius, l. l. p. 176: „*Ex iisdem enim rationibus, quibus universam popularium suorum vitam Plato damnabat, ne tragoediæ quidem favere poterat, propterea quod hæc quoque vitas hominum imitabatur improbos aequæ ac probos describens, deinde Platonis quidem ætate hoc genus poëseos magnam habuit cum rhetorice affinitatem, ex quo Euripides liberius et frequentius de pulpito dicere coepit talia, quæ partim philosophorum scholis, partim forensi suggestui magis convenirent, quam Bacchi theatro. Ex quibus necesse est, alterum Platoni maxime arrisisse, quod praecepta morum ex histrionum ore sonarent, alterum vero non minus displi-*

1) Cf. Quintil. instit. orat. X, 1. §. 68; Thom. Mag. Vit. Eur. extr. cf. Aelian. V. H. II, 13.

2) Cfr. C. F. Hermannii *Geschichte der Platonischen Philosophie*, Tom. I. p. 203; Bergkii Reliq. com. Att. p. 154; Valcken. Diatr. p. 11.

cuisse, quum publicis civitatis negotiis poetae sese immiscerent.“ Aristoteles pluribus ex partibus Euripidem considerat, eumque in aliis collaudat, in aliis vituperat; Poet. 18 extr. vituperat, quod chorus non satis sit particeps actionis (cf. Horat. ep. ad Pis. v. 193), laudat ejus περιπετειάς (l. l. 6, 18; 10, 2; 16, 5; cf. Rhetor. I, 9, extr.) et ἀναγνωρισμούς (Poet. 11, 8; 14, 18; 17, 6) et argumenta apte electa; et quamvis non magnus sit in disponendis argumentis (Poet. 13, 10), tamen τραγικώτατον ex tragicis poetis eum appellat. Dionysius Halic. II, 11 dicit: Εὐριπίδης οὔτε ὑψηλὸς ἐστὶν οὔτε λιτὸς, ἀλλὰ κεκραμένη λέξεως μεσότητι κέχρηται. A Lycurgo oratore lex lata est, quae triumvirorum tragicorum dramata quasi consecraret et instar thesauri in dei templo positi habere juberet et ab omni corruptione in aeternum vindicaret, cf. auct. vitt. Orat. X. Etiam posteriore tempore in Sicilia et Syracusis florentissima civitate summo desiderio Euripidis libri appetebantur, adeo ut minutissima quaeque frustula (δείγματα καὶ γεύματα) non repudiarentur. Quintilianus X, 1, 67 optimis oratoribus forensibus et philosophicis sententiarum varietate abundantibus parem eum judicat. Longum foret atque a nostro consilio alienum, plures enumerare veterum scriptorum sententias, qui modo summis laudibus eum praedicant, modo vehementissime reprehendunt et castigant; liceat nominare tantum scriptores recentiores, qui eadem dissensione de Euripide judicarunt. Cf. *Eichstadii libellum elegantissimum de dramate comico satyrico*, p. 88; *Lessingii Hamburg. Dramat. I*, p. 385; *Eckermanni Gespräche mit Goethe, II*, 269; *Jacobsii Nachträge zu Sulzers etc. Vol. V, P. II*, p. 235—422; *Gruppii Ariadne* p. 365; *Wolfii Museum*

d. Alterthumswiss. Vol. II, p. 382. Omnium vero gravissime reprehendit Euripidem et iniquius quam verius, in eum invectus est *Schlegelius Dramat. Kunst, I, p. 198—221.*

§. 10.

Quum *Schlegelii*, viri elegantissimi, acerbissimo de Euripide iudicio apud multos recentioris aetatis homines antiquitatis amantes bona poetae existimatio paululum labefactata atque imminuta esset, etiam nunc, quanquam jam dudum apud omnes eum, quo dignus est, honorem recuperavit, haud inutile duxi, animum ad critici illius acerbioris conamen attendere ejusque rationem accuratius inspicere. Atque in hac re instituenda ita agemus, ut primum eas res, quas in universum Euripidi exprobravit et vitio dedit, proponamus simulque rationes nonnullas et praecepta statuamus, ex quibus Euripidis tragoediae spectandae et taxandae sunt, deinde vero respiciamus ad singulas ejus in Electram insectationes. Hac enim ratione rectam, opinor, ad iudicium de Euripide ferendum viam ingrediemus et cognoscemus, num Electra nostra Euripidis ingenio conveniat necne.

Primum vehementer reprehendit *Schlegelius*, quod ubique animos hominum commoveat sibi conciliare studeat, misericordiam spectatorum excitet, gaudii quendam impetum aut cupiditatis furorem et moeroris vel tristitiae afflictationem affectet et captet. Jam apud veteres diversa ob hanc rem subiit iudicia. *Quinctilianus* quidem dicit: „*in affectibus vero quum omnibus mirus tum in iis, qui miseratione constant, facile praecipuus.*“ *Aristoteles* vero, qui alioquin eximia laude Euripidem effert, reprehendit illud studium (P. 13): „*εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ*“; ita enim ex-

sultat quodammodo in istis ad fletum luctumque compositis argumentis, ut, quum est ad exitum perventum, non nisi deorum interventu res expediri possit. Veteris tragoediae censet deinde V. E. gravitatem et sublimitatem nullo modo servatam esse ab Euripide salvam atque integram, quum fati atrocitatem reliquerit neque omnia cogitatione ac mente complexus sit, sed ad meram veritatem descripserit itaque tragicam excelsitatem a coelo quasi in terram atque vulgus protraxerit artisque prope divinae auctoritatem extenuaverit; idque jam in chori Euripidei natura cognosci, qui plerumque partes ab actione alienas atque ad rem ipsam non pertinentes agat et embolia ingerat. Et in hac quidem reprehensione Aristotelis iudicium repetit Poet. c. 18: „καὶ τὸν χορὸν δὲ ἓνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μῦθον εἶναι τοῦ ὅλου καὶ συναγωνίζεσθαι, μὴ ὥσπερ Εὐριπίδης ἀλλ' ὡς Σοφοκλῆς.“ Quum vero, pergit Schlegelius, affectus animique perturbationes et impetus nimis describere studeat, minus curam habet proprii personarum ingenii et morum, eorumque vitia potius designat quam dignitatem. Reprehendit porro, quod philosophicas sententias et decreta fabulis suis intexuerit et sophistarum rationem secutus res magnas gravesque dicendo imminuerit et affligerit, leves vero extulerit atque auxerit, nec non id vituperat, quod in tractandis fabulis et traditionibus a vulgatis et tritis recesserit easque ex solo arbitrio et ingenio mutaverit; et propter hanc rationem prologis uteretur necesse fuisse censet. Sed ne longi simus in enumerandis singulis rebus, quas opprobrio vertit Euripidi acerbius quam verius, easque singillatim vel refutemus vel comprobemus, liceat eas breviter proponere rationes, ex quibus Euripides spectandus sit et taxandus, ita quidem, ut de ejus doctrina et eruditione, stu-

dio et consilio disseramus, et proprietates nonnullas contemplemur, quae diversam ejus a prioribus tragicis rationem atque naturam indicent atque illustrent; itaque videbimus judicandi normam a temporum conditione repetendam esse, quorum in summam Euripidis aetas incidit conversionem. Hujus autem mutationis initium ortum est a Persarum bellis, eaque invasit philosophiam, occupavit rem publicam, pervertit artium rationem, deflexit postremo omnem morum viam.

Ac philosophiae quidem status, qualis olim fuerat, cognoscitur e facili placitorum credendorum temeritate et fidei simplicitate. Sed repentina facta est mutatio per philosophos Euripidis aetate excellentes, qui physici nominabantur; qui quum coepissent, quid in quaque re verum esset, quaerere et ad disputandi subtilitatem ingenia revocare, maximos tollebant errores magnumque praesidium afferebant iis, qui procul superstitionum formidine et opinionum levitate vitam degere vellent. Quorum studiorum principem ducemque Anaxagoram fuisse accepimus, cf. Cic. Tusc. III, 14. Degenerabant autem mox ab hac philosophorum disciplina sophistae, quibus inerat omnis scientiae omniumque artium adumbrata quaedam species, tanta ubertas tantumque πολυμαθείας studium ac ridicula paene ostentatio, ut nihil omnino ab illorum vel doctrinae magnitudine vel orationis facultate alienum videretur; cf. Cic. Acad. II, 23, 72: „*sophistae appellabantur ii, qui ostentationis aut quaestus causa philosophabantur.*“ Illorum studiis et conatibus vix quisquam resistere poterat, propterea etiam Euripidem Anaxagorae, Protagorae, Prodici scholis interfuisse legimus. Quaecumque igitur illa aetate studia a philosophis et sophistis mota sunt, poeseos genere amplecti studuit Euripides fabulas-

que edidit et eorum, qui de rerum natura disputabant, commentis refertas et rhetorum ac sophistarum artibus orationisque figuris ornatas. Inde ortum est dulce quoddam flumen eloquentiae, quod acutis eruditisque sententiis et orationis nitore quasi praestringit aciem mentis; nec tam quod vere dicatur, quam quod se specie quadam in animos insinuet, consecratur. Hinc illae fluxerunt nuntiorum prolixae narrationes, hinc colloquiorum cum judiciali et forensi dicendi genere similitudo, hinc denique eorum, qui soli in scenam prodiissent, longae nonnunquam quasi cum coelo ventisque confabulationes. Cf. Boeckh. l. l. Aeschylus et Sophocles nondum tali philosophiae obnoxii erant; quaeque de moribus dant praecepta vel quae de rebus divinis tradunt, subtiliore carent cogitatione et ad fidem potius superstitionemque communem atque rerum usum causasque proposita sunt. Euripides vero in philosophorum scholis adoleverat et quae ex iis hauserat placita vel decreta ne in tragoediis quidem veritatis studiosus reticere voluit. Propterea nonnusquam fidem ac superstitionem reprehendit ac perstringit atque vulgares de diis opiniones eorumque cultum illudere audet ¹⁾. Aetate jam provectori Socrati magis se applicuit Euripides ejusque familiaritate ac consuetudine usus est. Socratis vero exemplum secutus corruptos civium suorum mores emendare studuit (ἄξιος ὡς ἀληθῶς Σωκρατικῆς διατριβῆς). Omnes ejus tragoediae philosophicum ferunt colorem; quisque nullo nec personarum nec sexus discrimine philosophatur; propterea refertae sunt fabulae pulcherrimis ad virtutem commendand-

¹⁾ Cf. Muellcri l.: Euripides deorum popularium contemptor.

dam sententiis; multa etiam in iis inveniuntur, quae ad animae immortalitatem pertinent. Ob hanc rationem posteriore aetate vocatur plerumque scenicus philosophus ipseque σοφός inter poetas appellatur. Vestigia ejus philosophiae collegit Valckenarius in diatribe in Eur. perd. dra. reliq. c. IV—VII; cf. Fr. Bouterweckium de philos. Eur.; Schneitheri disput. de Eurip. philos.; Hassii lib.: Euripidis poetae tragici philosophia quae et qualis fuerit. Progr. Hal. ¹⁾

Sed non moribus tantum emendandis ingeniisque edocendis Euripides prodesse voluit, sed tragoedias suas ita temporum ingenio aptas valdeque gratiosas comparavit, ut vitam et rem publicam adjuvaret et illustraret; quod elucet ex iis sententiis, quas studiorum causa cum re publica Atheniensium quodammodo conjunctorum exhibuit. Neque id mirum est. „Omnis enim Atheniensium vita erat in publicis et rebus et commodis et incommodis et ludis et sacris (*Bakius*).“ Majora sensim Athenis plebis dominatio ceperat incrementa,

1) Audias Bakii sententiam in „Oratione de principum tragicorum meritis, praesertim Euripidis“ propositam (Lugd. Bat. 1817): „Et Plato, divinus plane vir, si tantam famam obtinuit, quod veluti scenam in philosophorum disputationes traduxit; quid de eo sentiendum est, qui philosophiam e scholae umbris in scenae publicorumque ludorum lucem et actionem attulit, quique eam artem, quae unice videbatur delectationis causa comparata, sapientiae praeceptis et doctissimorum hominum placitis mirifice ad gravitatem temperavit. Est Euripides sine ulla controversione is, qui cum in omni genere laudis clarissimos aemulos aequasse, tum multis partibus superasse existimandus sit. Erat tamen illa aetas, qua vixit, summorum ingeniorum feracissima, imprimis philosophorum, sophistarum, oratorum.“

in qua cum summa deliberandi libertate jurisque aequabilitate magna et in novandis rebus licentia et in disciplinae ratione tuenda levitas conjuncta fuit. Non valebat amplius consuetudinis vis aut mos majorum vetustatisque religio, dominabatur potentia, casus, libido, imperium populare; et in tali civitate vigeabant artium literarumque studia. Euripides hanc temporis naturam et iudolem animo comprehenderat et quum rapidum ejus cursum retardare vel reprimere non posset, exemplis propositis argumentisque ex historia fabulari sumptis, quae in praesens tempus quadrare videbantur, civibus suis prodesse volebat. Cf. *Barnes. vit. Eurip.* §. 3: „Nemo mortalium tanta dexteritate veteres fabulas ad praesentis tunc temporis circumstantias referens unquam deprehenditur, quod maximum semper audiendi lenocinium habetur;“ et Dio Chrysostomus laudat τὸ ἀκριβὲς καὶ τὸ δριμύ καὶ τὸ πολιτικὸν τὸ τοῦ Εὐριπίδου et Plutarchus vocat Euripidem σοφὸν ἄνδρα καὶ πολιτικῶν ἐπιστήμονα σοφισμάτων. Nec vitiosum ipsum earum rerum genus, quae temporis causa adjectae sunt, mihi videtur; modo id ea moderatione adhibeas, ut sua fabulae ratio constet nec rerum praesentium comparatio quaesita magis quam sponte oblata videatur. Nam magna haud dubie atque excellens poeseos vis est et admirabilis efficacia, quum animus ita percellitur, ut in iisdem cogitationibus deprehensum te videas. Ac vetus tragoedia ita orta et comparata est, ut vix ullum reperiās poetam, qui non tempori inservierit, vel qui poesin a ratione civili sejungendam putaverit. Aeschylum quidem satis constat fabulis scribendis ita dedisse operam, ut optimatum simul commendaret imperium et Arei iudicii auctoritatem valde tum labefactatam vindicaret. Rarius Sophocles ta-

lium rerum mentionem injecit¹⁾. Omnium autem studiosissime hanc rationem sectatus est Euripides, popularis, si quis alius, poeta et quasi de scena rhetor; qui eo usque nonnunquam progressus est, ut nihil aliud spectatoribus nisi domesticae consuetudinis imaginem suetasque fori contentiones exhiberet (cf. *Pflugkii* praef. ad *Med.* p. XXXII). Ita factum est, ut tragoediam cum vitae communis rationibus nimis confundens utiliter et satis argute scriberet, sed parum tragice; descripsit enim homines, quales vere in vita invenirentur, non quales cogitatione fingi ac comprehendendi possent. Et sane manifestum est, quum philosophiae doctrinas conditionesque publicas in vitae consuetudinem usumque publicum perducere vellet, antiquae tragoediae speciem sublimem relinquere eum debuisse; tota autem, in qua vivebat Euripides aetas, ita erat comparata, ut homines vitam ejusque usum amplecterentur et magnificam perfectionis speciem animo informatam vel imaginem cogitatione tantum concipiendam contemnerent. Si igitur placere vel vim aliquam in aequales exercere vellet, tem-

1) Cfr. 1.: *Sophocles, Sein Leben u. Wirken, dargestellt nach d. Quellen v. A. Schoell*, 1842, qui V. D. quum insigniores singularum tragoediarum locos ad civitatem Atheniensium ejusque historiam referre et Sophoclis fabulas cum publicis rebus consociare studeat, in *Electra* a poeta alludi putat ad foedus inter Argivos et Athenienses (Ol. 89, 4) et copiosa equorum curriculi descriptione significari suspicatur victoriam aliquam ab Alcibiade Olympiae deportatam cf. *Thucyd.* VI, 16; *Plut. Alc.* 11. Sed vix omnibus sententiam suam comprobaverit; et quanquam universa sua ratione multis locis clariorem lucem attulit et magnum suppeditavit interpretibus praesidium, tamen multa quoque temeritate quadam proposita videntur.

poris etiam rationi aliquid tribueret aequaliumque studiis concederet necesse erat. Affectibus autem describendis animisque commovendis ac perturbandis eo plus efficere tragoediis suis poterat Euripides, quo saevius popularis libido atque effrenata paene licentia Athenis tum dominabatur. Cohaeret igitur tota poeseos Euripideae ratio tam arte cum temporis natura, ut separata ab hac iudicari non possit. Cf. *Grupp*. Ar. p. 722.

§. 11.

Postquam haec de Euripidis ingenio et consilio prolusimus, liceat pauca tantum addere de singulis quibusdam, quae in ejus fabulis sunt conspicua, inconsideratius plerumque ab aestimatoribus vituperatis quam accuratius taxatis. Pertinent huc *prologi*, quos veteres leviter notarunt propter verbositatem maxime, recentiores vero gravius reprehenderunt. Cf. *Schleg*. l. l. I, p. 215; *Eichstad*. l. l. p. 88 sqq.; *Hermann*i praefat. ad *Soph. Electr.* p. X.; *Westrikii* disp. p. 201 sqq. Scripserunt praeterea de prologis Euripideis *Ritterus*, *Waldaestelius*, *Firnhaber*, *Ellendt* alique.

Prologus est, ex Aristotelis sententia (Poe. 12; *Rhetor.* III, 14) tota prima tragoediae pars (τὸ πρῶτον τῆς τραγωδίας μέρος); jam Aeschylus et Sophocles prologos fabulis suis praemiserunt, sed diversi prorsus generis nec cum Euripideis comparandos. Perstringit Aristophanes eorum simplicitatem et omnium inter se similitudinem. Et profecto miri videntur isti prologi, in quibus praemissus actor tanquam genealogus longum a diis inde stemma repetere solet. Sed non tam festiva, qualem dicit *Westrikus*, quam maligna et invidiosa est *Schlegelii* comparatio, Euripidis prologos conferentis cum vetu-

stis picturis illis, in quibus pictae personae char-
tulas vel vittas ex ore pendentes habent, quibus
inscriptum est, quinam sint, quid agant, quid di-
cant. Schlegelius enim contendit, enarratis in exor-
dio iis rebus, quae actionem praecesserint quae-
que actionem sequentem quam maxime perspicuam
proponant et ad communem intelligentiam dilucide
explicent, sic ut casus et fortunae commutationes e
longinquo appropinquantes videamus, anxiam au-
ditoris expectationem tolli delectationemque immi-
nui; in universum Euripidis illud inventum ab arte
scenica alienum ducit. Putarunt propterea nonnulli,
Euripidem prologos ab actione distincte separasse,
ut a vulgatis et tritis fabularum traditionibus re-
cedens mythos suo arbitrio mutatos spectatores
edoceret. Falsa autem est haec opinio. Nam in
paucis tantum tragoediis novas fabulas protulit,
neque in iis, quae ad vulgares traditiones compa-
ratae sunt, desunt prologi. Etiam prorsus sibi re-
pugnant, qui animos inter spem metumque flu-
ctuare, expectationem et dubitationem in arte dra-
matica erigi debere statuunt; id enim Euripides
reticendis novis fabulis optime, si voluisset, asse-
qui potuisset. Ita Hermannii quoque sententia non
satisfacere videtur dicentis l. l.: „*hinc illa neces-
sitas prologos scribendi, quibus antiquior tra-
goedia facile carebat, quum, quid visuri essent
spectatores, notum iis esset; recentior autem ca-
rere non potuit, quia exhaustis tractandi cu-
jusque argumenti modis, nova quaedam et a
communi traditione recedentia comminiscenda
erant, quae nisi ante indicata spectatoribus fuis-
sent, non modo deceptam expectationem suam
vidissent, sed saepe ne intelligere quidem, quid
sibi vellent actores, potuissent.*“ Tantum enim
aberat Euripides, ut animos expectatione inten-

tos atque inter spem metumque suspensos ac sollicitos teneret, ut prorsus id negligeret et scenicis actionibus et conditionibus spectatores delectare cuperet. Noluit igitur res novas videndi noscendique studium excitare excitatumque explere, sed ut spectatores personarum agentium conditiones ac sortes toto animo ac mente assequi et comprehendere possent, efficere voluit. Et in hac quidem re primus Lessingius poetam nostrum defendit. Wyttenbachius (Bibl. Crit. I, p. IV, p. 12) dicit, prologos illos non profectos esse ex ignorantia, sed ex ingenii potius abundantia et certo iudicio; quibus factum esse, et nonnunquam verisimilitudini anteponeret perspicuitatem. Id vero notandum est, nunquam apud Euripidem personam prologum agentem vaticinari casus futuros, nisi deus sit aut daemon, ubicunque vero deus agat, ibi et eventum praedici.

Jam supra monuimus, nimiam, operam dedisse commovendis animis atque excitandae misericordiae; et in his haud raro justum modum excessit, ut, quum ad exitum devenisset, non haberet, quomodo res expediretur, et ex tanto tumultu acquiesceret nisi deorum interventu, id quod Aristoteles quoque reprehendit *Poet.* 13. Hac de re afferre liceat Pflugkii sententiam p. XXXVII. praef. ad *Med.* propositam: „*Euripides res divinas humanasque a consilio et fortitudine et a quadam necessitate ad cupiditatem libidinemque transtulit; quae res quam vim haberet ad illa mentis incendia affectuumque perturbationem, in qua hujus tragoedia excellit, supra diximus. Finis atque initium ex rebus ipsis duci non poterat, sed aut quadam violenta ratione ac nece principum rumpendus erat nodus aut, aliquo miraculo solvendus.*“ Fortasse tam frequenti deo-

rum interventu usus est Euripides, non quod ipse hanc rationem probaret, sed ut Atheniensibus, qui machinis et mirabilibus in scena spectaculis delectati fuisse videntur (cf. Aristoph. Pac. v. 173) indulgeret plebique gratificaretur.

Si de choro Euripidis pauca addamus necesse est, Aristotelis iudicium tanquam verum et ab omnibus probatum repetamus (Poet. c. 18): καὶ τὸν χορὸν δὲ εἶνα δεῖ etc. Nam plerumque non particeps est actionis nec causam exponit rerum, quae aguntur nec divinationem earum, quae eventura sunt.

Sufficiant haec, quae de universa Euripidis poesi monuimus; etiamsi in multis diversus est ab antecessoribus et tragicae artis perfectam speciem immutavit atque infregit, etiamsi non Sophoclis perfectione aut gravitate Aeschyli, vi ac robore stipati, excellit, tamen his nec praeferendus nec postponendus est. Tempus erat, quod immutationes induxerat uti in omnibus et publicae et privatae vitae rationibus, ita etiam in arte tragica; aequales erant, qui alia etiam in spectaculis appetebant, et novo aetatis suae ingenio ac naturae Euripides, quum resistere non posset, quodammodo dirae necessitati obsecutus est. Est Euripides doctus poeta et disertus, rebus varius et ad commovendum aptus, verbis splendidus et acutus, genere toto dulcis magis comptusque munditiis, quam gravis et compositus; mirum igitur non est, quod omnium temporum homines eum quotidiana quasi familiaritate complexi sunt ab eoque et otii oblectationem et in seriis consilium petierunt.

§. 12.

Sed omnia haec quid ad propositum nostrum? quid his in universum praemissis assecuti sumus ad spectandam Electram Euripidis? quaeret forsitan

quis ex nobis. Demonstrare studuimus, Euripidem non taxandum esse ex comparatione cum summis antecessoribus et ex toto artis tragicæ nexu, sed ex temporis, quo vivebat, indole et ingenii, quo utebatur, virtutibus; quam rationem omnes fere acerbiores Euripidis aestimatores neglexisse videntur. Schlegelius quidem, qui tanquam alter Aristophanes poetam nostrum perstringit, non solum ex universis summisque artis scenicae normis ac regulis comparationem illam instituit, ut Euripides ceteris multum inferior exhiberetur, sed etiam, quod ut assequeretur, eam fabulam sibi elexit, quam Aeschylus et Sophocles paulo ante tractaverant prosperoque successu egerant. Comparat enim Aeschyli Choephoros, Sophoclis Electram et cognominem Euripidis fabulam, ita tamen, ut in Aeschylo et Sophocle omnia paene laudet ac praedicet, in Euripide vero nihil prope inveniat, quod ipsi non reprehendendum videatur. Meum esse duco in gravissimis critici illius criminationibus paululum commorari meamque de iis qualemcunque sententiam proponere; complures fortasse jam iis, quae in universum praemonuimus, refutatae sunt, propterea gravissimas tantum refellendas mihi eligam.

Dicit enim fabulam prorsus perversam, vanam, sibi repugnantem, et quaerit, cur Orestes tam diu ludibrio habuerit sororem et quasi ludificatus sit, antequam ei agnoscendum se praeberit. Videtur Schlegelius poetae consilium hac in re non perspexisse. Nam colloquio, quod est inter Orestem et Electram, Orestes non vult tanquam frater agnoscere, sed nuntium se esse fingit ab Oreste missum, qui, ubi degeret Electra et qua conditione, exploraret atque Oresti renuntiaret. Nihilominus in ejus verbis latent nonnulla, quae fratrem significant, quamvis tam tecte dicta, ut nihil inde suspicari:

possit Electra. Agnitio ipsa per senem appropinquans fit. Ego quidem in hac poetae ratione video progressionem plane aptam. Nam Electrae moeror et tristitia nuntio illo allato admodum levatur et transit paulatim in certiores spes animumque tranquilliores, denique in summam laetitiam, quum fratrem coram se adstantem videat. Jam alius loci mentionem facere hic liceat, qui saepe ab aliis, nec non a Schlegelio vituperatus est; illum dico, quo Euripides Aeschylum propter agnitionis signa irrisisse et cavillatus esse putatur. Apud Euripidem enim senex ipsa illa tria, quae Aeschyleae agnitioni ansam praebebant, nempe Orestis comas, vestigia et vestem, recenset et Electra tanquam inepta illa rejicit, et haud dubie acerbam reprehensionem Electrae verba continent:

οὐκ ἄξι' ἀνδρὸς, ὧ γέρον, σοφοῦ λέγεις.

Negari nequit, ineptam esse Aeschyleam agnoscendi rationem, Euripideam vero notam et verisimilem cf. Hom. Odyss. XIX, 391, 393, 464. Vide Persers. l. l. de Aeschyli agnitione p. 186.

Miserabilem deinde dicit Schlegelius Electrae conditionem esse, pauperiem et inopiam. Et fortasse non plane convenit tragoediae, quod regia filia veteri rustico nubere coacta et ad infimum locum dejecta sit. Sed hac ratione et evitare aliquid voluit et assequi aliquid. Omnia enim ipsi praecepta et praeoccupata erant ab Aeschilo et Sophocle; cavere igitur debebat, ne repeteret jam acta, delectationem auferret studiumque relaxaret; propterea miseram illam Electrae conditionem tanquam novam et intentatam arripuit et excogitavit; quae quidem res majorem ipsi suppeditavit artes et virtutes demonstrandi copiam, quum magnus praeci-

pue esset in describendis animi motibus miserisque vitae conditionibus.

Omnem porro affirmat tragicam vim in Euripidea Electra desiderari nec nisi domesticam imaginem descriptam esse. Sed peculiare erat hoc nostri poetae consilium, ut fabulam illam atrocem ab antecessoribus varie tractatam populi ingenio magis adaptaret et in quotidianam quasi vitam induceret. Multa deinceps in enarrando fabulae argumento reprehendit et castigat Schlegelius; nusquam vero Euripidis ingenii ac consuetudinis rationem habuit neque reputavit, post Aeschylum et Sophoclem aliam, licet a tragica arte remotiorem, illi ingrediendam fuisse viam, inprimis quum eadem, quibus illi usi essent, in scenam produceret fabularum argumenta; sed ad tragicæ artis normas et regulas atque ad perfectissimam reliquorum poetarum speciem Euripidem taxavit. Id vero nullo modo vituperandum est, quod argumentum jam ab aliis tractatum et in scena actum repetiit; condonatum id erat scriptoribus et poetis veteribus. Veteres enim non illud postulabant, ut scenicus poeta nihil nisi peculiaria afferret, sed ut pulchra et quae delectarent populum; nam popularis apud Graecos cuncta poesis fuit et inprimis scenica, nec tam poeta, quam poesis spectabatur; ut singuli scriptores propriam quandam formam ab aliis diversam impressam haberent, non desiderabant, modo nationis indolis convenirent carmina.

Sed missis illis criminationibus a Schlegelio profectis, ne inconsiderate defendere videamur hanc poetae fabulam, alia quaedam ipsi commemorabimus, quae facile quis Euripidi opprobrio dare possit. Sunt enim haud pauca in Electra, quibus primo aspectu offendamur, quae vel ad personarum mores et agendi rationem, vel ad sententias prolatas

vel ad leviozem dicendi rationem usumque verborum pertinent.

Nam de Electra ut unam tantum rem proponamus, vix quidquam plus molestiae afferre potest, quam maledicta illa et convicia in mortuum Aegisthum conjecta; primum quidem incerta est, num *νεκρὸς ὑβρίζειν* liceat, deinde vero persuaderi sibi patitur. Produunt autem nullo modo ejus verba ingenium liberale, mite et temperatum, quale mulierem decet, neque efficacia sunt coram Aegisthi cadavere, et sententiae philosophicae, quibus scatet oratio, Electrae animo concitatori minime convenire videntur. Denotare autem videtur poeta psychologicam, quae dicitur, mulierum naturam, quod consilium in Clytaemnestrae altercatione cum Electra habita conspicitur (v. 992—1140).

Nuntii oratio (v. 768—852) nimis longa videtur, quippe qui singula Aegisthi et Orestis verba repetat, sacrorum rationem, interfectionem, servorum animos accurate describat, quum animum Electrae summa expectatione cruciatum brevissimis verbis explere deberet. Ne vero hac in re Euripidi injuriam faciamus, videamus. Mihi quidem valde probabile est, animum ulciscendi cupidum singulis rebus, quae ad odiosam personam pertineant, maxime delectari. Ipsa autem verba effectum quodam minime carent (cf. Orestis et Aegisthi diversissimas preces ad deos missas), et grata est sacrorum descriptio. In universum consueverunt veteres ejusmodi nuntiis longiores tribuere orationes; fortasse hac oratione Sophocleae certaminum descriptioni respondere voluit Euripides.

Chorum si spectamus, non ubique integra et sancta quasi est ejus natura neque arbitri severique judicis partes sustinet, sed insidias in se suscipit (cf. v. 982 sqq.), quum Clytaemnestram beet

et salutet εὐφήμεν γλώσση, quasi cunctis laetus et acceptus sit illius adventus, tamen contraria sciat et exspectet et propterea etiam ambiguo utatur dicendi genere, cf. v. 990:

τὰς σὰς δὲ τύχας θεραπεύεσθαι καιρός.

Sed admonitio ipsa apta et instante Clytaemnestrae morte altius in spectatorum animos penetrat et, ni fallor, tragicis usitatum est mendacium tale subditum.

Ceterum monendum mihi videtur, orationes in Electra fere omnes secundum certum ordinem rerumque distributionem descriptas eamque ipsis verbis interdum propositam esse, velut in oratione Electrae v. 901:

τὴν ἀρχὴν πρῶτά σ' ἐξείπω κακῶν;
ποίας τελευτάς; τίνα μέσον τάξω λόγον;

cf. orationes v. 1005—1044; 1054—1094.

Alia ut omittam, quae frigidius neque tragodiae naturae satis convenienter proposita sunt, unius tantum rei a ceteris hucusque, quoad scio, neglectae mentionem injicere mihi liceat. Deprehendisse enim videor in tragoedia *comicas* quoque partes, res, quae paene risum moveant, tragodiae severitati admixtas. Nam nullo modo tragicam speciem, immo ridiculi aliquid prae se ferunt verba illa (v. 302—308), quibus miserandam suam sortem describit et res, quibus indigeat, per digitos quasi enumerat; cf. verba rustici (v. 342), quibus Electram compellat:

γυναικί τοι
αἰσχρὸν, μετ' ἀνδρῶν ἑστάναι νεανιῶν

et quae respondet Electra:

εἰς ὑποπτα μὴ μόλῃς ἐμοί.

V. 402 Electra maritum increpat, quod hospites domum intrare jusserit et totum, quod sequitur colloquium, alienissimum videtur a sublimitate tragica, immo plebejam et vulgarem exprimit rationem. Sed non necesse est, ut ejusmodi singulas res enumeremus et excusemus, quum apud ipsum Sophoclem in Antigone simile quid inveniatur; tota fabula ita comparata est, ut indolem illam ac naturam manifeste prodat ¹⁾).

Jam eam rem attigimus, ex qua totam nostram fabulam judicare debemus. Euripides ut antecessorum viam relinqueret, alias sibi excogitaverat rationes, quibus Electrae sortem et domus Agamemnoniae expiationem describeret; ne scenas admodum notas repeteret, novas animo comprehenderat conditiones humiliores et tragica arte parum dignas; descenderat ex regiae gentis aedibus et se receperat in remotum rusticae casae recessum; quibus conditionibus aptos exprimere debebat personarum mores, actiones, verba. Atque ita orta est civilis, quae dici poterit, tragoedia, in qua desideratur vis tragica, cogitationum et sensuum granditas et sublimitas, personarum altiores spiritus, immoprehenditur conditio quaedam humilior ac depressior, oratio interdum vulgaris et quasi humi repens, admodum distans a Sophocleae et Aeschyleae tragoediae ratione. Sed ne hac quidem in re inconsiderate et temere egisse videtur. Bene enim cognitum habebat popularium mutatum animum, intel-

1) Cf. Victorii Argum.: „Quod enim hic faciunt Dioscuri, illic Apollo praestitit Utriusque finis cum minime tristis sit, non male enim actum est cum superstitibus, ac voti pene compotes omnes facti sunt, magis proprius esse comoediae quam tragoediae videtur.“

lexerat tragoediarum, in quibus saeva illa fati invicti atrocitas dominaretur, amorem deferbuisse, et spectatorum animos, quum aliquamdiu cruciati essent et disturbati ejusmodi fabulis, aliquo modo placandos esse et reconciliandos. Jam interponere hic liceat, quam de Euripidis Electra habeamus sententiam. Tragica enim certamina Athenis ex quatuor fabulis composita et quartam satyricam fuisse, memoriae prodidit Diogenes Laert. III, 56; cf. Plut. v. Pericl. V. Tres ejusmodi tetralogiae Aeschyli constant, plures Euripidis, una Xenoclis. De Euripide cf. Argum. Cod. Vatic: — πρῶτος ἦν Σοφοκλῆς, δεύτερος Εὐριπίδης Κρήσσαις, Ἀλκμαίῳ τῷ διὰ Ψωρίδος, Τηλέφῳ, Ἀλκήστιδι; et testim. Ἀριστοφάνους Γραμματικοῦ ad Medeam: πρῶτος Εὐφορίων, δεύτερος Σοφοκλῆς, τρίτος Εὐριπίδης. Μῆδεια, Φιλοκτήτης, Δίκτυς, Θερισταὶ Σάτυροι. Operam impenderunt VV. DD., ut reliquas quoque tragoedias ad tetralogias redigerent, sed non semper iis contigit, ut id comprobarent. Offendebant enim in eo omnes, quod nomina fabularum, quae satyricam naturam significare viderentur, non sufficerent, sic ut omnibus accurate computatis dimidia vix tetralogiarum parti satyricae fabulae tribui possent¹⁾. Quae quum ita essent, suspicati sunt et demonstrare studuerunt VV. DD.²⁾, in loco dramatum satyricorum alias tragoedias a poetis substitutas esse, quae minus tragicam vim spirarent, feliciter haberent exitum et comediae magis prae se ferrent speciem; quae suspicio magnopere Alcestidis exemplo sustentatur. Idem statuit J. Tzetzes de Euripidis Oreste et

1) Cf. I. Welckeri: *Trilogie* p. 540.

2) Cf. I. Welckeri: *Rheinisches Museum* 1835, p. 508; 1836, p. 409.

Sophoclis *Electra*, dicens: „τὸ δράμα τὸ τῆς Ἀλκῆστιδος Εὐριπίδου, καὶ ὁ Ὀρέστης, καὶ ἡ Σοφοκλείους Ἠλέκτρα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, σατυρικά εἰσι καὶ οὐ τραγικά· ἀπὸ συμφορῶν γὰρ καὶ δακρύων εἰς χαρὰν καταντῶσι“, quae fabulae quamvis non essent satyricae, vices tamen satyricarum obire poterant¹⁾. *Electra* nostra indolem illam comicam praebet; si igitur in tetralogia aliqua collocanda est, haud absonum erit, quartum locum ei assignare. Nos quidem talem tetralogiam constituere non audemus; sed ita est *Electra* comparata, ut iste locus ei conveniat; et fortasse inde magnum poetae excusandi momentum sumi potest.

Vituperarunt etiam VV. DD., quod novas et mutatas fabulas et traditiones proponere et immiscere vel reconditos mythos sectari consueverit Euripides. In *Electra* quidem narrantes facit Dioscurus, Menelaum cum Helena relictam Aegypto reditum esse; illam enim Trojam non profectam esse; sed Jovem simulacrum Helenae Ilium misisse, quam narrationem nullus alius poeta accepit, sed consentit cum argumento fabulae Helenae; cf. *Hel.* v. 33, et *Herod.* II, 12, 18. Pauca ejusmodi praeterea in *Electra* deprehenduntur; cf. v. 312 sqq. et Camperi verba: „*totum hoc episodion de Clytaemnestrae vita, uxorem Agamemnonis decenti, soli Euripidi deberi, exquisitiora quaevis ad movendam, si Electram spectes, misericordiam, sin matrem intuearis, indignationem,*

1) De *Electra* Sophoclis cf. Welckeri: *Griech. Tragöd.* P. II, p. 532, et Bodii lib. I. p. 94; n. 2. Welckerus testimonia affert: „δράμα σατυρικώτερον, — ὡς ἐκ συμφορᾶς μὲν ἀρχόμενα, εἰς εὐδαιμονίαν δὲ καὶ χαρὰν λήξαντα· ἔστι μᾶλλον κωμωδίας ἐχόμενα.“

mira arte coacervanti.“ Vide ejusdem interpretis notam ad v. 441 legendum censentis: ἩΦαιστῶ χρυσέων ἄκμοσιν, et paulo infra addentis: „cui si conjecturae et observationi verum quid et probabile insit, recesserit aliquo modo necesse est Euripides ab Homerica de armis Achilleis traditione, sic ille rem sibi effingens, ut praescia venturi genitrix Nereia fati, jam sub ipsum Troicae expeditionis initium, arma illa Mulcibero fabricanda mandasse dicatur, quibus filio mox opus sciat fore. Qui secessus a vulgari narratione, opportunitatem quaerenti Tragico, qua de armis illis edisserat, facile potest condonari.“ Cf. eundem V. D. ad v. 446. Ad mutationes vero, ne eadem semper repeterentur, necessitate Euripides coactus erat et ab Aristotele optime excusatur, cf. Poet. IX, 7 et 8: ὁμοίως γὰρ ἐν τούτῳ τὰ τε πράγματα καὶ τὰ ὀνόματα πεποιήται· καὶ οὐδὲν ἤττον εὐφραίνει· ὥστ' οὐ πάντως εἶναι ζητητέον, τῶν παραδεδομένων μύθων, περὶ οὓς αἱ τραγωδίαί εἰσιν, ἀντέχεσθαι. καὶ γὰρ γελοῖον τοῦτο ζητεῖν. ἐπεὶ καὶ τὰ γνῶριμα ὀλίγοις γνῶριμά ἐστιν, ἀλλ' ὅμως εὐφραίνει πάντας.

Dicendi autem genus in Electra a poeta exhibitum haud raro reprehensum est; et reperiuntur sane, quae non satis limata et perpolita sunt; inveniuntur rariores verborum formae, insolitae voces etc.; qui hanc rem cognoscere velit, inspiciat Camperi editionem locupletissimo commentario instructam. Nos quidem ob hanc causam nullo modo Euripidem opprobrio dignum esse censemus; nam extremis vitae annis hanc fabulam composuit, et antequam iterum eam recenseret, morte fortasse oppressus est, neque demonstrari potest, Electram Euripide adhuc vivo actam esse.

§. 13.

Electra Euripidis suspecta aliquando fuit. Sed jam Petrus Victorius in epistola ad Nicolaum Ardinghellum (dat. Florentiae prid. Calend. Mart. MDXLV), quin haec tragoedia Euripidis sit, dubitari non posse arbitratur. Liceat autem ex illa epistola editioni principi praefixa nonnulla, quae vetustissima fabulae fata illustrent, afferre: „*nunc quum in manus meas venerit Euripidis Electra, quae adhuc in tenebris latuit ac situ paene carieque confecta erat, visum mihi est, illam ad te mittere. — E tenebris autem illam primum eruerunt ingeniosi eruditique adolescentes, cives nostri, Bartholomaeus Barbadorus ac Hieronymus meus, quum vetera hujus poetae exemplaria, ut jam editas tragoedias multis mendis scatentes cum illis conferrent undique conquirerent ac sedulo illa pertractarent, statimque ad me attulerunt, quo duce illi in studiis literarum usi sunt. Ipse postea accurate lectam et non paucis locis purgatam (praecipue autem personae perturbatae erant), quae a te quoque legeretur, dignam esse existimavi. Quin autem illa Euripidis sit, dubitari non posse arbitror. Praeterquam enim quod inter medias ejus poetae fabulas in vetustissimo codice interjecta est, testimonio antiquorum scriptorum id liquido confirmatur, qui inde exempla sumunt. Stilus quoque id et elegantia sermonis manifesto declarant et q. s.*“ Neque ita mirandum erat, si quis hanc fabulam in suspicionem vocaret. Nam non praestantioribus poetae fabulis adnumeranda est et antecedentibus saeculis critices auxilio maxime destituta erat (nidulus corruptelarum vocatur a Piersono, Veris. p. 237), in editionibus

Aldinis I et II non invenitur. In aliis editionibus adjecta est, tamen suspicionem aliquam ipsi tituli subministrant, cf. *Euripidis Tragoediae XVIII; accedit Electra Graece; Basileae apud Brubachium*. Sed nihilominus Euripidi vindicanda est; cf. Camperi ed. praef. p. VI. Boeckhius l. l. p. 231 eam non damnat tanquam ineptam, miratur tamen eam a nemine *minori Euripidi* tributam esse; de quo Suidas s. v. Εὐριπίδης art. III: Φασὶ δὲ τὸν Εὐριπίδην υἱοῦς καταλιπεῖν τρεῖς Μνησαρχίδην μὲν πρεσβύτερον ἔμπορον, δεύτερον δὲ Μνησίλοχον ὑποκριτὴν, νεώτερον δὲ Εὐριπίδην, οἱ ἐδίδαξαν (ὅς ἐδίδαξεν;) τοῦ πατρὸς δράματα ἐνενήκοντα καὶ δύο, τοῦτων νοθεύεται τρία. In his fuisse Rhesum a veteribus jam damnatum, putant Valckenarius, Beckius et Boeckhius, nec non Electram ex tribus illis nothis fuisse suspicari videtur Boeckhius: „*Vix negari potest, inquit, Euripidis majoris fabulis intermixtas quasdam aliorum et imprimis minoris Euripidis esse. Nam ipse fabularum numerus ab antiquis varie traditus huic rei fidem addit et q. s.*“; quae suspicio quoad vera sit, vix dijudicari poterit, equidem non multum tribuo talibus conjecturis et opinionibus nullo auctore firmatis. Euripidi majori, celeberrimo tragico attribuendam esse Electram, evincunt certissima documenta: demonstrat tota fabulae compositio et tractatio, demonstrat dicendi genus, demonstrant veterum scriptorum testimonia.

De primo argumento ex fabulae compositione sumpto non est cur multa disputemus; nam omnia fere, quae antea proposita sunt, hanc argumentationem adjuvant. Cognoscitur in Electra tota, qualeni descripsimus, natura ac consuetudo, reperiuntur in ea propriae ejus virtutes et vitia peculiariora. Retinuit in Electra morem illum prologos scri-

bendi; eum enim agit agricola quidam, haud ignobili loco ortus, sed quem rei familiaris premunt angustiae; refert autem, quae gesta sint ab Agamemnonis in Trojam navigatione usque ad ejus necem; deinde de Oreste ab Agamemnonis paedagogo servato narrat, tum de Electra sibi in matrimonium data, cujus virginitati claros majores re-veritus pepercerit.

Περιπετεία et ἀναγνώρισις conjunctae sunt, quod plerumque Euripides instituit, et Aristoteles optimum illud tragoediarum genus nominat, cf. Poet. 11, 8; 14, 18; 17, 6. Fabulae conclusio ἀπὸ μηχανῆς, quae pluribus Euripidis tragoediis propria est, etiam in Electra invenitur. Nam dum Orestes et Electra impietatis se accusant, suam ipsorum saevam fortunam deplorant et ob matris caedem vehementissima poenitentia cruciantur, de coelo delabentes adsunt solatio Dioscuri, cognata numina, et imperant, ut Athenas confugiat Orestes seque Areopagi judicio submittat, quo liberatus ad Alphei ripas urbem de suo nomine appellandam condat; Electram vero Pyladi collocant. Vix usquam majorem animis commovendis et affectibus excitandis dedit operam, quam in describenda miserima Electrae sorte. Et qui vel obiter perlegerit tragoediam, refertam eam inveniet philosophicis sentiis, quibus vel auditores edoceret, vel suam agendi rationem, fabulae oeconomiam, quae dicitur, personarum mores excusaret. Liceat paucos locos hanc in rem afferre. Versu 43 sq. memorat rusticus, se Electram ipsi ab Aegistho collocatam conjugio non polluisse et statim ad se excusandam addit v. 50 sqq.

ὅστις δὲ μ' εἶναι φησι μῦθον, εἰ λαβὼν
νέαν ἐς οἶκους παρσένον, μὴ θιγγάνω,

γνώμης πονηροῖς κανόσιν ἀναμετρούμενος
τὸ σῶφρον ἴστω, καὺτὸς αὖ τοιοῦτος ὤν.

Et sagaciter quidem haec ad suam defensionem profert. Quid enim impedit, quominus inter rusticos colonos reperiatur aliquando, qui generosa indole sit praeditus, fideli et casto ingenio, qui quum vi sibi datam videat virginem, illam violare aut noluerit aut certe non ausus fuerit, praesertim quum ex illius familia supersit, qui aliquando poenas ab inimicis petiturus sit. Nec minus prudentissimus poeta v. 257:

οὐ κύριον τὸν δόντα μ' ἡγεῖται, ξένης

rationes accumulatur, quare probabile videatur, cur colonus regiae virgini castitatem non eriperit.

Quod autem inde ab antiquissimis temporibus animadversum et a Muellero comprobatum est, Euripidem non adeo deorum cultum illo tempore sollemnem ac religionem observasse et reveritum esse, ex nostra quoque tragoedia patere arbitror. Audiamus v. 397 sq.

Λοξίου γὰρ ἔμπεδοι

χρησμοὶ, βροτῶν δὲ μαντικὴν χαίρειν ἔω.

et v. 973 sq.

Or. Ἄρ' αὐτ' ἀλάστωρ εἶπ' ἀπεικασθεῖς θεῶ;

El. Ἰερὸν καθίζων τρίποδ'; ἐγὼ μὲν οὐ δοκῶ.

Or. Οὐδ' ἂν πιθοίμην εὖ μεμαντεῦσθαι τόδε.

et v. 1235 sqq.

σὺ δ' οὐχὶ δρᾷς.

Φοῖβός τε, Φοῖβος — ἀλλ', ἄναξ γὰρ ἐστ' ἐμός,

σιγῶ — σοφὸς δ' ὤν, οὐκ ἔχρησέ σοι σοφά etc.

cf. v. 776; 1293. Sic enim Euripides solet praedictiones cujusvis generis sive ex astrologia sive ex

auguriis sive oraculis petitas propinare nobis deridendas.

Statuimus et nos cum ceteris interpretibus, Euripidem v. 521 sqq. Aeschylum ob incerta agnoscendi indicia ab illo proposita perstringere voluisse; quis vero alius, quaeso, poeta talem ingenii lusum contra tragoediae patrem expromere potuit, nisi ipse Euripides, qui idem cum Aeschylo argumentum tractans quasi certabat cum eo, et cui Aristophanis ludibriis et castigationibus tanquam adversarius, quem impugnaret, oppositus erat Aeschylus? Quid denique, quum Euripidem plures praeterea tragoedias ad atrocissimam gentis Agamemnoniae sortem pertinentes, partim adhuc superstites partim deperditas scripsisse constet, nonne illam quoque eum scripsisse putemus, qua caedis Agamemnonis ultio ab ejus liberis peracta depingitur?

Quid porro dicam de genere dicendi, quo usus est hujus fabulae auctor? Cognoscitur per totam fabulae dictionem. Euripides. Inest generis dicendi mira dulcedo atque ubertas, quibus affectus ubique commovit, corripuit, deleniit, delectavit; excitantur in Electra pariter atque in aliis Euripidis tragoediis pii ac suaves, tristes ac luctuosi sensus sermonis copia et subtilitate, demulcentur animi melleis quasi poetae verbis et in terrorem conjiciuntur horribilibus descriptionibus; omnia ita ad Euripidis consuetudinem verbis expressa sunt, ut eum tanquam praesentem et coram loquentem putemus. Procedunt dialogi eadem levitate, facilitate membrorumque compositione atque in aliis fabulis; philosophantur et hic omnes, qui in scenam prodeunt. Est prorsus in hac fabula sui similis Euripides. Nam eadem, quas in aliis usurpavit, formae, verborum conjunctiones, epitheta

redeunt et in iis praecipue fabulis inveniuntur, qui simili et affini argumento continentur. Cf. primum statim verum: ὦ γῆς παλαιὸν Ἄργος; similes compellationes leguntur initio Andromachae et Alcestidis; praecipue difficiliores loci et locutiones rariores ex ipso Euripide explicari possunt. Sic conferre licet ad El. v. 131 Iphig. T. 1122; ad El. v. 309 Iphig. A. v. 847; ad El. v. 769 Hel. v. 1643, Hec. 975, Troad. 342; ad El. v. 1010 Med. 224; ad El. v. 1064: ἡ τῆς θυματρὸς — σφαγὰς Hec. v. 1187, ubi similis orationis conversioprehenditur. Legitur v. 1125: οὕτως ἀγείτον' οἶκον ἰδρυσαι φίλων; quae formula inusitatio repetita est Hel. v. 46, Alcest. 844, Hippol. 639. Adeo singuli versus verbis et sententiis sibi simillimi inveniuntur; v. 1221:

El. ἐγὼ δ' ἐπεκέλευσά σοι
ξίφους τέφαψάμην ἄμα.

cf. ad hunc locum Orest. v. 1237: ἔκτεινα ματέρ'. Pyl. ἡψάμην δ' ἐγὼ ξίφους; cf. Elect. v. 255: οὐ πώποτ' εὐνῆς τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν, et Hippol. 885: Ἰππόλυτος εὐνῆς τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν βία; cf. Elect. 954—956 et Troad. 509 etc.: νικᾶν δοκέτω τὴν δίκην πρὶν etc. — et μηδένα νομίζετ' εὐτυχεῖν πρὶν ἂν θάνη cf. Heracl. 865. Solebat enim Euripides interdum in diversis tragoediis easdem iisdem vocibus expressas sententias repetere, cf. Valcken. ad Phoeniss. p. 48; verum non imitatio haec est, sed sententiarum similitudo, neque Euripidem, quum alterum locum scriberet, alterum observasse probabile est. Leguntur etiam notiones et cogitationes in Electra, quae in aliis fabulis inveniuntur tanquam Euripidi propriae, cf. El. 446 et Iphig. Aul. v. 1073; El. 974 et Orest. 1668; El. 1017 et Iphig. T. 26. Ceterum in hac quoque re juvabit Camperi com-

mentarium adhibere, quippe qui magnam generi dicendi ab Euripide in *Electra* usurpato impenderit curam. Sophocleorum dramatum imitationes plures in Euripideis inveniuntur, sic tamen maximam partem institutae, ut suos mores hic non deposuerit nec serviliter exemplari suo addixerit. Liceat fortasse hic praeter alios in aliis fabulis locos comparare *Elect.* v. 954—956 et *Oedip. Tyr.* finem:

μηδέν' ὀλβίζειν πρὶν ἂν
τέρμα τοῦ βίου περάσῃ etc.

Sed etiam in verbis similitudo quaedam inter Sophoclem et Euripidem uti in aliis dramatis sic etiam in *Electra* cognoscitur, ut eius auctorem non solum optimo dicendi genere usum, sed etiam Sophoclis aequalem fuisse manifestum sit.

Metrum quo usus est auctor tragoediae idem est, quale in ceteris obvenit; jambi leviter fluunt et jucunde audiunt, solutiones haud raro secundum Euripideae aetatis consuetudinem inveniuntur; chori cantus constant versibus glyconeis et dochmiacis. Cf. de singulis locis Camperi ed. pp. 141, 365, 369, 384, 401, 416 et alias. Praeclare autem de *Electrae* metris recte constituendis meruit Seidlerus V. D. et in editione et in libello de versibus dochmiacis. Hiatus admisit poeta v. 113 ὦ ἔμβα, v. 153 καλεῖ — ὀλόμενον, v. 1330 σου — ὦ etc.; ejusdem vero rei negligentia etiam apud Sophoclem invenitur atque excusanda est. Pauca haec testimonia satis demonstrabunt Euripideum dicendi genus quale fuerit in *Electra* eamque genuinam esse evincant.

§. 14.

Restat, ut ad testimonia veterum scriptorum nos convertamus, quae manifeste docent, Euripidi *Electram* attribuendam esse. Vetustissimum autem

testimonium suppeditat Aristophanes, acerbus ille Euripidis aestimator in Ran. v. 1245 ed. Both. Castigat enim versibus antecedentibus Euripidem tanquam κακὸν μελοποιόν, qui ubivis cantica sine iudicio arrepta tragoediis suis inseruerit, et, ut magis eum denotaret, duos versus ex Euripidis Electra v. 433 et 434 in textum suum recepit, ne verbo quidem mutato:

ἴν' ὁ Φίλαυλος ἔπαλλε δελ-
φῖς πρῶραις κυανεμβόλοισιν.

Sunt autem Ranae Ol. 93, 3 actae et paucis annis ante etiam Electram editam fuisse probabile est, ut versus illos recenti memoria adhuc teneri opinari posset Aristophanes ¹⁾).

Diogenes Laertius II. §. 33. citat. v. 377:

κράτιστον εἰκῇ ταῦτ' ἔᾶν ἀφειμένα.

et Heathius scribit ad hunc v.: „*Ex Diogene L. discimus, Socratem quum haec fabula publice recitaretur in theatro adfuisse et hoc versu audito surrexisse et e theatro fuisse egressum, dicentem, ridiculum esse mancipium, si non inveniatur, dignum inquisitione judicare, virtutem vero ita subtrahi permittere. In hodiernis quidem Laertii exemplaribus hic versus ex Euripidis Auge citatur, sed hanc ipsam fabulam designari manifestum, opinor, erit versus proxime praecedentes expendenti.*“ Legitur autem hic versus non inter reliquias dramatum Euripideorum a Barnesio Musgravioque collectas.

1) Ad Aristoph. Plut. v. 634: ἀναβοάσομαι τὸν εὐπαιδα sq. adnotat Schol.: „ἐξ Ἡλέκτρας Εὐριπίδου“ et ad v. 632: „τινὰ γελᾷ τῶν τραγικῶν, sed nihil in Electra inveni, quod illi versui responderet.

Citat porro plures ex Electra locos *Plutarchus*; primum in *Lysandro* 15, v. 167:

Ἀγαμέμνωνος ὦ κόρα,
ἤλυθον, Ἥλέκτρα, ποτὶ σὺν ἀγρότειραν αὐλάν.

V. 426: ξένοις τε δοῦναι, σῶμά τ' ἐς νόσον πεσόν
δαπάναισι σῶσαι

cf. de Aud. Poet. p. 33. C. ed. Francf.; et ver-
sum 809 laudat Op. Mor. p. 426. ed. Steph.:
ἐκ τῶν καλῶν etc.

Sextus Empiricus Adv. Mathem. XI, 54 v.
938 sq. sic citat:

ὁ γὰρ ὄλβος οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος
ἐξέπτατ' οἴκων μικρὸν ἀνθήσας χρόνον,

memoriae lapsu, ut bene monet Porsonus ad Eurip.
Phoen. 567, duos diversarum fabularum versus ob
sententiae similitudinem componens. Cf. Seidl. ad h. l.

Multos autem versus ex Euripidis Electra con-
gessit *Joannes Stobaeus* in Florilegio et plerum-
que Euripidem ipsum auctorem nominavit. Legun-
tur ibi Tit. 3, p. 80 ed. Gaisford. v. 292—295
ex Electra petiti: „ἔνεστι δ' οἶκος — λίαν σοφὴν.“
qui non ex Antiope sumpti sunt, uti videri possit;
jam in Trincavelli editione a praecedenti fragmento
separantur; quod vero antecedit fragmentum for-
tasse ad Antiopam pertinet. Totum locum inde a
v. 381—388 in excerpta sua retulit Stobaeus tit.
86, p. 169, ubi varias quasdam lectiones deprehen-
dere licet; v. 424—431 leguntur tit. 91, 6; v. 546 sq.
invenies tit. 87, 9; et v. 1125 tit. 97, 4. Exhibet
etiam hos duos versus Stobaeus tanquam ex Ele-
ctra petitos:

ἡ γὰρ τυραννὶς πάντοθεν τοξεύεται
δεινοῖς ἔρωσιν, ἥς φυλακτέον πέρι,

qui vero in *Electra* non leguntur jamque a Musgravio (p. 479) inter falso citata relati sunt. Sunt praeterea nonnulli alii loci a Stobaeo ex *Electra* petiti auctore non nominato.

Versum 126: „ἀναγε πολύδακρον ἄδονάν“ laudat Galenus de Hippocr. et Plat. placitis lib. IV, qui est fide dignus Hippocratis commentator. Omnia haec testimonia satis demonstrant, Euripidem *Electrae* auctorem esse, nam testes, quos laudavimus, sunt certi, fide dignissimi et antiquitatis Graecae peritissimi. Quem Aristophanes illo loco notare voluerit, nulla est dubitatio, et Stobaeus si erravit in locis nonnullis laudandis, memoriae lapsu id ei accidisse probabile est, quippe qui tam multos locos ex omnibus poetis congesserit.

Nihil dicam de testimoniis Hesychii, Pollucis, Suidae, qui voces ex *Electra* petitas explicant. Quemadmodum vero scriptores et poetae post Euripidem viventes sententias ac totos locos ex ejus tragoediis repetere suisque scriptis vel carminibus intexere solebant, sic etiam ex *Electra* singulae sententiae et dictiones in alios scriptores transiisse videntur, quod non minus *Electrae* auctoritatem testatur. Legitur Virg. Aen. III, 339:

Quid puer Ascanius? Superatne et vescitur aura?
qui versus formatus esse videtur ad *Elect.* v. 347:

Τὶ Φασιν; ἄνῆρ ἔστι καὶ λεύσσει Φᾶος;

cf. praeterea *Elect.* v. 357 et Theocr. idyll. XXII, 222; Camp. ad v. 384 (Xenoph. Memor IV, I); ad v. 393; ad v. 405 Dionem Chrysost. Orat. VII, p. 117 C. Ad versum 998 audiamus ipsa Camperi verba: „Ad hunc locum referendam arbitrer tabulam aere effictam, Winckelm. M. A. I. n. 147. mae tractam illam ad *Clytaemnestran* chorus ducentem; cui auctoris interpretamento parum favent

socci rustici totum pedem obtegentes, in signo mulieris, quae Clytaemnestrae integra ibi appicta est. Est illa, si quid video, Electrae imago, vultu quidem moesto ὑπόδραξ ἰδούσης et qualis Polymestora Hecube intuetur, v. Hec. 951 sqq. at caput simul πλεκτῇ ἀναδεσμῇ redimitae, qua cum laetum simulet animum, tum vero ad decipiendam matrem utatur; caetera rustico plane amictu indutae. Relicta rheda procedit alacris Clytaemnestra, cujus inhaeret sinistrae, mulieris, cujus temporum injuria effigiem perdidit, ulna porrecta, famulae fortasse Trojanae brachium.“

Aliud autem argumentum id esse putō, quod Electra in multis codicibus invenitur eaque semper conjuncta cum aliis Euripidis tragoediis, de quibus nemo dubitat; sic codices continent Herculem, Electram et Orestem; Hecubam et Electram etc.; sed nihil juvat codices, in quibus Electra est, recensere et enumerare; si cujus interest, inspicere licet Musgravii editionem (c. D. Beckii) T. III, p. IX—XIII, qui plenum codicum Euripideorum conspectum proposuit. Pariter etiam editiones antiquiores tragoediarum recenset. In prima et altera Aldina editione Electra non est, in tertia demum (a. 1551 e.) sub finem Electra quoque exhibetur, quanquam in titulo tantum XVIII tragoediae nominantur. Electram primus edidit graece Petrus Victorius a. 1545 Florentiae (secundum alios Romae) et duae Electrae editiones Victorianae commemorantur. Invenitur deinde Electra in omnibus editionibus deinceps sequentibus; legitur in editione Brubachiana: „his (octodecim Euripidis tragoediis) accessit Electra, valde quidem hactenus desiderata tragoedia ac nuper demum in lucem edita Francofurti.“ De singulis Electrae editionibus non est, opinor, cur disseram. Praebet Matthiaeus (Eurip. Op.

T. V.) indicem omnium editionum ad Euripidem pertinentium. Usi sumus editionibus Barnesii, Seidlerii, Matthiaei, Camperi.

Habet igitur Electra Euripidis tantam cum ceteris ejusdem poetae tragoediis similitudinem, eundem quem ceterae colorem indolemque, ut ab uno eodemque non profecta esse non possit, tamque certa adsunt argumenta et intrinsecus et extrinsecus petita, ut pro genuina habenda sit, immo ut nefas sit, de ejus auctore dubitare.

§. 13.

Una nobis restat postremo loco pertractanda res, annum dico, quo acta sit utraque Electra. Nihil constat de Sophoclea. Schoellio V. D. videtur acta intra octavum et duodecimum belli Peloponnesiaci annum, sed mera est conjectura. Boeckhius l. l. p. 138 statuit, Electram postremis Sophoclis annis editam esse, et minima curiose colligit, quae temporis cognitionem promovere possint; propterea liceat ex ejus argumentatione haec afferre: „Non negligendum est, inquit, quod apud Athen. X. p. 453 Clearchus tradidit. Postquam Callias Atheniensis paullo Strattide antiquior, aequali Aristophanis, grammaticam edidit, ei obsecutus in Medea Euripides cantica ad illius normam formavit; quo audito, Clearchus ait, Sophocles in Oedipo Calliae illud imitatus est, ut syllabam in fine trimetri elideret; exempla sunt in Oedipo Tyranno vv. 29, 332, 785, 1184, 1224, in Coloneo vv. 16, 1164. Igitur eam elisionem Athenaeo auctore abjudicare debemus ab omnibus tragicorum fabulis, quae ante Sophoclis Oedipum editae sunt. Quum vero haec elisio reperiatur Electrae versu 1017, recentiorum eam Oedipo Rege, fortasse utroque

esse statuendum est. Nam quum haec elisio in Oed. Tyr. quinquies, in Coloneo bis, in Electra semel, in Ajace et Philocteta prorsus non obveniat, pluries eam posuisse Sophocles videtur, quum novitate placeret, postea paulatim remisisse. Oed. Rex autem editus est post Euripidis Medeam, hoc est post Ol. LXXXVII. 1. Igitur paullo post Electram actam esse censet. Quae sententia quamquam non satis certis argumentis firmata est, tamen negare non ausim, posterioribus Sophoclis annis Electram editam esse; mortuus autem est Olymp. XCIV, 1, = 404¹).

1) Cf. F. Schultzii libr. de vita Sophoclis Poetae. p. 92: „In quibus constituendis si aliquam temporum definitionem assecuti sumus, in Electra res desperanda videtur. Sed ne prorsus indictam eam relinquamus, jam primum monere liceat, reperiri in fine versus 1017 elisionem illam, quam Hermannus Athenaeo auctore ab omnibus fabulis abjudicandam censuit, quae ante Euripidis Medeam et Sophoclis Oedipum Regem editae essent. Quod argumentum licet non infirmetur eo, quod etiam in Antigona (v. 1051) eadem elisio est, tamen longe incertissimum est. Aliquid forsitan ex descriptione certaminum Pythiorum potest colligi. In ea v. 722 verbis

δεξιὸν δ' ἀνείξ
σειραῖον ἵππον, εἶργε τὸν προσκείμενον.

videri ad bigarum certamina respectum Hermannus monuit. Bigis autem certari in ludis Olympiis Ol. XCIII demum coeptum est; in ludis Pythiis Pyth. XLIII sive Ol. XCV, cf. Paus. V, 8. 3; X, 7, 3. Primam enim Pythiadem debere computari ab Ol. XLVIII, 3 comprobavit Boeckhius ad Pind. Olymp. XII, Clintonem errare monens (Fast. Hellen. p. 196), qui Ol. XLIX 3 statuit. Illam autem temporum mutationem solo anachronismi nomine notare non licet, (schol. ad v. 682), quum si qua ex posteriore tempore in antiquius poeta transfert, ea certe ipso vivente cognita

Neque etiam quo anno Euripidea Electra acta sit constat. Statuit autem Zirndorferus, qui scripsit de chronologia fabularum Euripidearum libellum, (Marb. 1839) Olymp. XC. 2=419, Archonte Archia Electram Euripidis actam esse; sed haec quoque opinio non satis probari potest; id tantum verisimile, ne dicam, certum est, postremis vitae annis, et post Sophocleam fabulam, Euripidem edidisse Electram. Videtur etiam similitudo quaedam inter Sophoclem et Euripidem intercedens id evincere, cf. Elect. Eurip. v. 774 et Soph. 397, Eu. v. 1039 et Soph. 527; et Camp. ad hos locos. Et

esse debeant: Sophocles autem Ol. XCIII mortuus est. Itaque si fides est Pausaniae, quocum Eusebius in chronico plane consentit, bigarum illa commemoratio explicari non potest, nisi forte haud diu ante hanc Olympiadem fabulam compositam esse statueris. Ad Pythia vero in tota illa descriptione minus respectum est, quam contra ad Olympiorum rationem expressam esse comparatio cum Pausania I, I. unumquemque docebit. Quae si probabiliter disputata sint, Electram non ante Ol. XC. doctam esse censi liceat. Sed ne quis acerbiter in quibusdam locis vehementissimam a juvene potius quam a sene profectam videri objiciat, meminerit eandem in Philocteta inveniri, quam etiam post hoc tempus doctam esse constat; sicut in universum utriusque fabulae haud exigua similitudo est.

De successu nihil certe traditum. Exstant autem in epigrammate Dioscoridis (cf. Jacobs. Anthol. I, p. 500 XXVIII) duo versus, qui nisi victoria ornatam fabulam ostendunt, tamen maximi aestimatam fuisse declarant. Ibi enim Bacchum tumulo Sophoclis impositum alloquitur viator:

ὄλβιος, ὡς ἀγαθὴν ἔλαχες στάσιν· ἡ δ' ἐνὶ χερσὶ
κούριμος, ἐκ ποιῆς ἤδε διδασκαλίας·

respondet homini Bacchus:

εἴτε σοι Ἀντιγόνην εἰπεῖν Φίλον, οὐκ ἂν ἀμάρτοις
εἴτε καὶ Ἡλέκτραν· ἀμφοτέραι γὰρ ἀκρόν.

in hac quidem re non congruo cum Gruppio, qui p. 454 sqq. l. l. compluribus rationibus comprobare studet, Euripidis fabulam ante Sophocleam actam esse; in qua re probanda ita versatur, ut primum ex analogia Philoctetae fabulae, quam Euripides Olymp. XIIXC, 1, Sophocles vero Olymp. VIIIC, 3 egerit et ex indiciis metricis Euripidis fabulam prius quam Sophoclis agi potuisse demonstret, deinde vero ex oeconomia fabularum ostendat, transitum fieri ab Aeschyli Choephoris ad Sophoclis Electram, Euripidis fabula interposita, quippe qui pauca Aeschylea mutaverit, in plerisque vero eum secutus sit, Sophoclem contra quaedam ab Euripide rursus recepissee, pleraque vero sua ratione egregie et eleganter disposuisse et enarrasse; quibus effici credit, ut Euripidis fabula post Aeschyli Choephoros, sed ante Sophoclis tragœdiam cognominem acta videatur. Hunc vero transitum honorificum Euripidi esse putat; immo fieri non potuisse censet, ut post perfectam Sophoclis fabulam tam exilem exhibuerit Euripides. Sed vix accedendum esse puto ejus sententiae; neque enim satis certis argumentis eandem firmasse videtur, immo novum quiddam et intentatum statuere et qualibuscunque argumentis id probare maluit, quae quanti sint etiam paucis verbis demonstrare licebit. Qua vero in re primum missis aliis argumentis, quae Gruppius ex analogia Philoctetarum et ex indiciis metricis attulit, de fabularum oeconomia ante omnia disputandum videtur.

Nam vel leviter trium fabularum enarrationem supra propositam intuenti persuasum sit necesse est, in plurimis rebus Sophoclem ad Aeschyli argumentum propius accedere, quam Euripidem; ita, quod statim in prologo prodit Orestes cum Pylade, deinde vero appropinquante Electra abeunt; quod Cly-

taemnestra soninio territa ad patris tumultum libationes mittit, sed hortante Electra preces contra interfectores fiunt; quod Electra aperte deos inferos in auxilium vocat (Choeph. 124, Soph. El. 40), quod Orestis mortui falsus nuntius Clytaemnestrae affertur, quae varie agitur, modo tristis, modo laeta, sed hospites nuntios benigne excipit; quod Aegisthus aliunde adducitur, primo de nuntio laetus, sed errorem sero sentiens; quod sub finem fabulae ἐκκύκλημα quoddam ab Oreste facinore perpetrato cum cadavere (apud Aeschylum cum utroque) in proscenium movetur; quod chorus laetatur, domum Atridarum lustratam esse et vetera scelera extincta et expiata. Immo verba Clytaemnestrae apud Sophoclem dum caeditur ex Aeschyli Orestia esse desumpta, recte ipse monuit Gruppius p. 27. Quam diverse Euripides fabulae suae οἰκονομίαν instituerit, in qua et ab Aeschilo et a Sophocle longe discessit, ex argumenti descriptione, quam dedi, facile patebit; ne tamen injuste agere videar, ea adhuc attingenda sunt, in quibus Sophocles ab Aeschilo aequae atque ab Euripide dissentit, quia his rebus plurimum momenti tribuit Gruppius et qui in ejus sententiam discessit Bodius l. l. p. 408. Horum primum est, quod novam Chrysothemidis personam in fabulam induxerit et Aeschilo et Euripidi ignotam; secundum, quod Aegisthus post Clytaemnestram apud Sophoclem interficiatur, cum apud Aeschylum et Euripidem primus ille ab Oreste obtruncetur; denique quod apud utrumque Erinyes appareant caedem matris ulturae.

Praestat autem Sophocles eo maxime, quod mores singularum personarum, inprimis ejus, qui primam agit, accuratissime et naturae convenien-

tissime describit. Itaque jam hanc ob causam longissime ab Aeschilo recedit, quia Aeschylus tantum Apollinis jussum perficiendum et Agamemnonis caedem ulciscendam sibi proposuit indeque Orestis primam personam dedit, contra Sophocles, qui Electrae (cf. Vellej. Pat. I, 1) primas partes dedit, ad hanc omnia refert et quodcunque accidit ejus commodo aut incommodo fieri narrat. Ea enim Orestem servarat et procul miserat, ut aliquando reverteretur ultor caedis et *καταστάρης δόμων*; ea patrem sola lugebat per dies noctesque, famulae instar serviebat inimicis; sed nullo malo commoveri potuit, ut patris interfectoribus cederet et gratificaretur. Quo magis vero animus ejus virilis comprobaretur, Sophocles sororem adjecit Chrysothemiam teneram et anxiam; quam muliebrem et timidam sororem ad augendas Electrae laudes, quales et chorus praedicat, plurimum facere, quis est qui neget? Sed Euripides, a quo rem extra Mycenae agi et Clytaemnestram inde arcessi videmus, etiamsi Chrysothemiam Sophoclis jam noverit, eam tamen in suam fabulam introducere non potuisse facile quivis intelliget. Igitur ex eo, quod Sophocles unus hanc personam habet, conjiciendum non est, eum post Euripidem fabulam suam edidisse.

Quod vero secundo loco affert Gruppius, cur Euripides post Aeschylum, sed ante Sophoclem fabulam suam edidisse putandus sit, quia apud Aeschylum et Euripidem Aegisthus primum, Clytaemnestra deinde interficiatur, apud Sophoclem vero contrario ordine fiant caedes, ne huic nimium tribuas cavendum est. Nam ex toto fabularum illarum argumento patebit, unumquemque eorum aliter haec disponere non potuisse, etiamsi nullam reliquorum dramatum ante suum actorum rationem

habuissent Sophocles et Euripides. Apud Aeschylum enim, ubi summa actionis in caedenda Clytaemnestra, quae Agamemnonem occiderat, et in Oreste a Furiis persequendo posita erat, haec in fine tragoediae erant agenda; quodsi primum Clytaemnestram, deinde Aegisthum interficere voluisset, et affectus maxime infractus et debilitatus esset, neque ob Aegisthum interfectum Furiae poterant eum adoriri. Contra apud Sophoclem tota fabulae *οἰκονομία* est diversa et expostulat, ut dum in agris abest Aegisthus, Clytaemnestra interficiatur, quae inprimis plurimum injuriarum Electrae intulisset; deinde vero Aegisthus tollendus erat, ut domus lustraretur; nam hoc magni momenti erat, ut aedes Atridarum ab Aegistho polluta et sceptrum, quo ille indigne usus erat, ad verum dominum referretur. Denique apud Euripidem non minus expostulat tota *οἰκονομία*, quia res in agris agitur, ut Aegisthum, qui prope abest, primum aggrediatur Orestes, deinde vero Clytaemnestram, quae demum ex urbe arcessenda erat, interficiat.

Quod vero tertio loco profert Gruppius, in Erinyum commemoratione consentire Aeschylum et Euripidem, nihil de iis memorare Sophoclem, verum quidem est, neque tamen ex eo conjiciendum videtur, Sophoclis fabulam post Euripideam actam esse; nam Euripides totam historiam in una tragoedia comprehendere voluit, contra Sophocles nihil aliud sibi proposuit, quam ut Electra oppressa honore et splendore afficeretur. Itaque quod Oresti instabat, omnino non ad hoc drama pertinebat.

In universum autem non perspicio, quomodo ex eo, quod Sophoclis tragoedia quaedam non habet, quae Euripides ab Aeschilo in suam recepit, conjici possit, necessario illam post Euripidis fabulam agi debuisse; quum et Sophocles in ple-

risque cum Aeschylo consentiat, quae Euripides non habet. Nam facile fieri potuit, ut Euripides quaedam e Sophoclis tragoedia rejiceret, quia ipsi non placebant vel convenire non videbantur, et pro iis Aeschylea revocaret.

Apponam postremo necesse est Bergkii V. D. sententiam de anno, quo Euripidis *Electra* acta videatur. Statuit enim in „*Commentationibus de reliquiis comoediae Atticae antiquae* (Lips. 1838) p. 39 sq.“ statim post illam calamitosam expeditionem Siculam doctam esse. Illo enim tempore vatum studia acerrima fuisse contendit et comprobare studet *Electrae* quibusdam locis, v. 397; 965 sqq.; 1292 sqq.; „*quae recenti, ait, memoria scripta accommodata erant et argumento instituto, et vero etiam praesentiae, statim ut tristem illum casum populo in mentem revocarent. Thucydides quoque VIII, 1. indicat, quanta fuerit auctoritas vatum in suscipienda illa expeditione; dicit enim cladis nuntio accepto Athenienses valde succensusse vatibus.*“ Clarius exponit sententiam suam in Museo Rhen. a Welckero edito (Additam. p. 1587). Ipsa ejus verba haec sunt; „*Ich glaube, die Elektra ist Olymp. 91, 4 gegeben worden, nachdem im September desselben Jahres der Sicilische Krieg einen so traurigen Ausgang genommen hatte; darauf bezieht sich unleugbar, was die Dioscuren am Schlusse des Stückes sagen: Νῶ δ' ἐπὶ πόντον Σικελὸν σπουδῇ Σώσουτε νέων πρῶτας ἐνάλους — was durch den Inhalt des Stücks gar nicht motivirt wird und nur zu der angegebenen Zeit passte. Einen tiefen Eindruck mußten ferner die folgenden Worte machen, die sich auf die traurige Lage der Attischen Kriegsgefangenen in Sicilien bezogen, und zumal Οὕτως ἀδικεῖν μηδεὶς θελέτω*

Μηδ' ἐπιόρκον μετὰ συμπλείτω, *ist doch in diesen Worten ganz unzweideutig der Untergang des frommen, wohlbeliebten Nicias, durch die Gemeinschaft mit dem Frevler Alcibiades herbeigeführt, vom Dichter bezeichnet*“ et q. s. Eandem sententiam amplexus est Aug. Meineckius „in Fragmentis Comicarum Graecorum, Vol. II, p. II, p. 952.“

Westrikus l. I. p. 136. conjicit, versibus illis νῦν δ' ἐπὶ πόντον Σικελὸν σπουδῇ sq. Atheniensium benevolentiam sibi conciliare poetam studuisse, et propterea fabulam actam esse opinatur tempore belli Peloponnesiaci, quum classem ducibus Nicia, Lamacho et Alcibiade in Siciliam misissent, i. e. anno a. Ch. n. 415., quum aetatis annum 65 ageret Euripides. Quibus versibus si expeditionis Siciliensis mentionem injecisse Euripidem statuimus, referendi sunt sine dubio ad illud tempus, quo classis Atheniensium jam aut diruta aut in summo periculo esset, quod factum est a. 412 aest. Nam expeditio nulla tempestate impedita feliciter in Siciliam pervenit navibus et militibus incolumibus, sed in portu tantum Syracusano deleta est. Qui ita versus illos intelligunt, sequentes quoque versus: τοῖς μὲν μυσαροῖς — συμπλείτω simili modo interpretantur, nempe ad Alcibiadem, tunc scelere in statuas Mercurii commisso inquinatum et ad tristem lugubremque captivorum Atheniensium sortem referunt, qui per unius scelus omnes in calamitatem dejecti cogitantur.

Quae vero omnes VV. DD. sententiae subtiliter excogitatae docteque propositae non multum probabilitatis ex mea quidem sententia continent, et quum argumenta satis lubrica et infirma sint¹⁾,

1) Quum nuper de tota hac re in seminario no-

acquiesco lubenter in iis, quae supra in universum de tempore, quo Electra acta sit, constituendo, monui.

stro philologico disputaretur, etiam Goettlingius Perill. interpretationem illam de expeditione Siciliensi rejiciebat et versum illum, quo mare Siculum memoratur, ad Ulyssem referebat, qui eodem fere tempore, quo Orestes matrem trucidaverit, tempestatibus in Siculo mari jactatus sit.

THE JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

VOL. 10. PART 1.
1980.
PUBLISHED BY THE
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS
PRINTED IN GREAT BRITAIN
BY THE UNIVERSITY PRESS, CAMBRIDGE

ERRATA.

P. 9, v. 18: Orestes qui omitt. qui.

- 18, v. 19: averuncet leg. averruncet.

- 19, v. 2: impigisse leg. impegisse.

- 32, v. 23: justus leg. justis.

- 35, v. 27: detectabile leg. destestabile.

- 41, v. 31: aminadvertas leg. animadvertas.

- 64, v. 12: elexit leg. olegit.

- 66, v. 29: indolis leg. indoli.

Alia nonnulla errata lector facile emendabit; graviora vero ut benevole ignoscat, vehementer precor.

THE
JOURNAL
OF
THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 17
PART 1
1887
LONDON
PUBLISHED BY THE INSTITUTE
21, BEDFORD SQUARE, W.C.

